

Rozdział 3. Oddziaływanie migracji na sytuację społeczno-demograficzną województwa świętokrzyskiego

Aby można było dokonać interpretacji procesów migracyjnych, należy poznać aktualne warunki społeczne, demograficzne oraz gospodarcze omawianego obszaru. Z tego względu w tym rozdziale nakreślono sytuację społeczno-gospodarczą oraz zróżnicowanie tempa jej rozwoju, omówiono zasoby migracyjne oraz natężenie i kierunki przemieszczeń ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego na tle krajowym.

3.1. Tło społeczno-gospodarcze

Ze względu na położenie geograficzne i zasoby naturalne woj. świętokrzyskie należy do najwcześniej zasiedlonych obszarów Polski. Urodzajne gleby spowodowały, że relatywnie dawno rozwinęło się rolnictwo i powstała gęsta sieć wsi. Rozwój gospodarczy był stymulowany przemysłem, w tym hutnictwem żelaza. Pomimo powstania przed II wojną światową Staropolskiego Okręgu Przemysłowego, region ten nie został jednak silniej zurbanizowany i zmodernizowany. W okresie PRL był to jeden z bardziej charakterystycznych regionów wyludniających się [Eberhardt 1989], i problem ten utrzymał się do czasów współczesnych [Węclawowicz *et al.* 2006, Sleszyński *et al.* 2017]. Szczególnie dotkliwa okazała się restrukturyzacja gospodarcza po 1989 r. Północna część województwa wciąż charakteryzuje się relatywnie wysokim bezrobociem. W maju 2021 r. w powiecie skarżyskim odnotowano jedną z najwyższych w Polsce stóp bezrobocia (16,3%); nieco lepiej było w powiecie opatowskim (12,5%), koneckim (11,8%) i ostrowieckim (11,4%). Nawet w aglomeracyjnym powiecie kieleckim wskaźnik ten wyniósł 9,5%, czyli znacznie więcej, niż np. w powiecie lubelskim (5,8%) czy częstochowskim (7,8%); przy średniej w kraju 6,1%.

Współczesne procesy rozwoju społeczno-gospodarczego i szanse rozwojowe woj. świętokrzyskiego wynikają z położenia w szerzej rozumianej strukturze regionalnej kraju, w tym usytuowania między dwiema dużymi (wielokrotnie większymi od Kielc), dobrze prosperującymi aglomeracjami (obszarami metropolitalnymi) – Warszawą i Krakowem. Z jednej strony korzystne jest położenie transportowe na osi powiązań między

tymi ośrodkami (a w następnej kolejności między Łodzią i Rzeszowem oraz Katowicami i Lublinem), ale z drugiej strony – drenaż przez stolicę Mazowsza i Małopolski kapitału ludzkiego, o czym mowa dalej.

Obecne tendencje i stan rozwoju wygodnie jest oceniać za pomocą miar syntetycznych. Jedną z nich jest delimitacja społecznych i ekonomicznych obszarów problemowych [Śleszyński *et al.* 2017]. Bazuje ona na siedmiu wskaźnikach społecznych i siedmiu ekonomicznych w układzie gmin (tab. 5). Była ona aktualizowana według stanu na 2016 r. [Śleszyński *et al.* 2020a] i 2018 r. (ryc. 2) [Śleszyński *et al.* 2020b].

Metodologia delimitacji obszarów problemowych pozwala, aby wskaźniki *problemowości* można było jednocześnie uznać za syntetyczne wskaźniki rozwoju (SWR). Najwyższe wartości wskaźników syntetycznych dla gmin, które są efektem przekształceń na podstawie 14 wskaźników cząstkowych, identyfikują *problemowość*, a najniższe – jej brak, czyli wysoki rozwój. Na potrzeby prezentowanego opracowania wskaźniki syntetyczne, które mogą przybierać wartości od 14 do 140 pkt (14 – najniższa *problemowość*, 140 – najwyższa) sprowadzono do skali 0-100 pkt (0 – najwyższa *problemowość* i jednocześnie najniższy rozwój, 100 – najniższa *problemowość* i najwyższy rozwój).

Wyniki przekształceń prezentuje ryc. 3, a dodatkowo w tab. 6 zestawiono dane dla wszystkich gmin w woj. świętokrzyskim według wysokości wskaźnika syntetycznego. Najwyższe miejsca osiągnęły gminy strefy podmiejskiej Kielc (oraz same Kielce), a także Busko-Zdrój i Końskie. Na drugim krańcu znalazły się rolnicze gminy w różnych, na ogół peryferyjnych, częściach województwa. Taki układ świadczy wyraźnie o zależności od położenia względem największego ośrodka regionu, czyli Kielc.

Jak wynika z analizy SWR według typów gmin, w latach 2014-2018 spadła pozycja Kielc i gmin rolniczych, a wzrosła ośrodków subregionalnych i powiatowych, stref podmiejskich oraz gmin z rozwiniętą funkcją turystyczną i położonych na ważnych szlakach komunikacyjnych. Jest to tylko częściowo korzystne. Wewnątrz woj. świętokrzyskiego polaryzacja społeczno-gospodarcza zmniejszyła się, głównie za sprawą zniwelowania dystansu między Kielcami a innymi ważniejszymi ośrodkami. Negatywnie ocenić trzeba jednak spadek SWR w gminach peryferyjnych, jak też utratę pozycji Kielc względem innych większych miast w Polsce.

Jednym z głównych czynników wpływających na rozwój społeczno-gospodarczy obszarów wiejskich jest potencjał demograficzny. Jego znaczenie jest szczególnie istotne w odniesieniu do systemu edukacji oraz rynku pracy, którego funkcjonowanie w dużym stopniu zależy od zasobów siły roboczej. W obliczu ogólnie niekorzystnej sytuacji ludnościowej kraju wzrasta znaczenie zagadnienia bezpieczeństwa demograficznego, zwłaszcza w odniesieniu do regionów charakteryzujących się szczególnie niekorzystnymi tendencjami zmian ludnościowych [Górecka *et al.* 2016]. Przykładem takiego regionu jest woj. świętokrzyskie, które na tle kraju wyróżnia się niskim poziomem konkurencyjności potencjału demograficznego, na co złożyły się przede wszystkim niekorzystne trendy w ruchu naturalnym ludności oraz pogarszająca się sukcesywnie struktura demograficzna ludności.

Tabela 5. Charakterystyka wskaźników wykorzystanych do delimitacji obszarów problemowych (2018 r.)

Ogólna nazwa wskaźnika	Symbol	Miernik (szczegółowa nazwa wskaźnika)	Jednostka	Rok lub okres referencyjny	Źródło danych	Uwagi metodologiczne i statystyczne
Starość demograficzna	S1	udział osób w wieku produkcyjnym (60/ 65+)	gmina	2018	GUS (BDL)	Wskaźnik bazuje na danych z PESEL/rejestracji bieżącej i w części gmin może być niedoszacowany lub przeszacowany (niedoszacowanie dotyczy zwłaszcza gmin peryferyjnych)
Saldo migracji	S2	saldo zameldowań i wymeldowań na pobyt stały na 100 mieszkańców	gmina	2009-2018	GUS (BDL)	Wskaźnik bazuje na danych z PESEL/rejestracji bieżącej i w części gmin może być niedoszacowany lub przeszacowany (niedoszacowanie emigracji dotyczy zwłaszcza gmin peryferyjnych, a imigracji – gmin podmiejskich i niektórych atrakcyjnych miast, m.in. Warszawy)
Wykształcenie ludności	S3	udział ludności w wieku 13 i więcej lat z wykształceniem wyższym	gmina	2011 (2002)	GUS (NSP 2002 i 2011)	Wskaźnik bazuje na danych ze spisów powszechnych z 2002 r. i 2011 r. Konieczne jest podjęcie starań, by w kolejnym spisie uniknąć problemu braku możliwości dezagregacji do poziomu gmin
Poziom edukacji szkolnej	S4	średnie wyniki sprawdzianu w szkołach podstawowych	gmina	2014-2016	CKE	Wskaźnik istnieje dla długiego szeregu czasowego (od 2002 r.) i jest osiągalny przez CKE. W 2016 r. był ostatni sprawdzian szóstoklasisty. Od 2019 r. są wyniki sprawdzianu ósmoklasisty (po reformie edukacji)

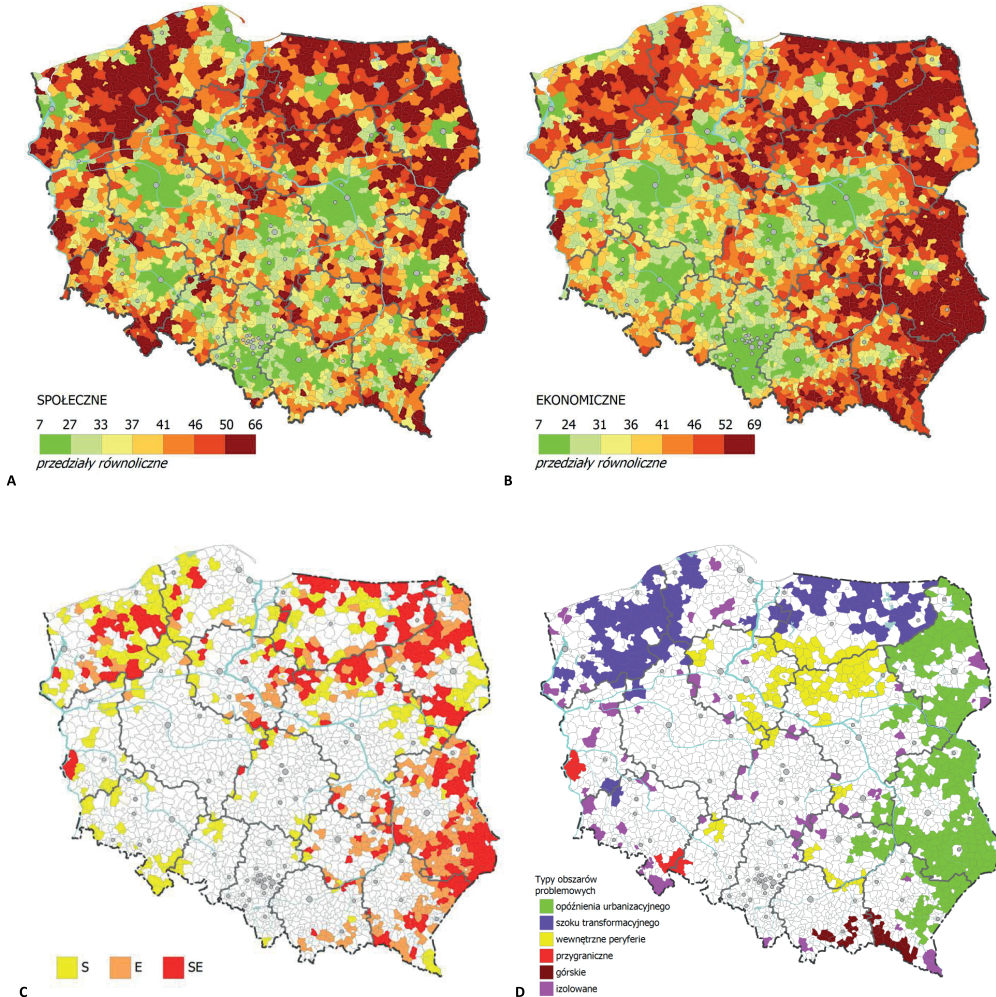
Ogólna nazwa wskaźnika	Symbol	Miernik (szczegółowa nazwa wskaźnika)	Jednostka	Rok lub okres referencyjny	Źródło danych	Uwagi metodologiczne i statystyczne
Ułóstwo dochodowe	S5	udział osób korzystających z pomocy społecznej według kryterium dochodowego	gmina	2018	GUS (BDL)	Wskaźnik istnieje dla pewnego szeregu czasowego i jest łatwo osiągalny (BDL GUS)
Aktywność społeczna	S6	najwyższa frekwencja w ogólnopolskich wyborach powszechnych	gmina	2015-2018	PKW	Wskaźnik istnieje dla długiego szeregu czasowego i jest łatwo osiągalny (PKW/Krajowe Biuro Wyborcze)
Dostępność do usług	S7	syntetyczny wskaźnik dostępności czasowej do ośrodków usługowych różnego rzędu	gmina	2019	IGiPZ PAN	Metodologia według Śleszyńskiego [2016]. W aktualnej delimitacji przyjęto rzeczywiste czasy przejazdu samochodem osobowym oraz nowe wagi dla ośrodków różnego rzędu
Ogólny poziom rozwoju ekonomicznego	E1	Produkt Krajowy Brutto na 1 mieszkańca (w stosunku do średniej krajowej)	subregion (72)	2017	GUS (BDL)	Wskaźnik istnieje dla długiego szeregu czasowego i jest łatwo osiągalny (BDL GUS). Istnieją jednak liczne przekłamania z punktu widzenia planowania rozwoju, związane z identyfikacją zakładów według głównej siedziby (metoda przedsiębiorstwa)
Zaawansowana przedsiębiorczość	E2	Liczba podmiotów gospodarczych w usługach wyższego rzędu na 1000 mieszkańców	gmina	2018	GUS (BDL)	Wskaźnik istnieje dla długiego szeregu czasowego i jest łatwo osiągalny (BDL GUS). Na podstawie danych Ministerstwa Finansów znana jest skala przeszacowań, związana z zawieszeniem działalności i niezgłoszeniem tego w GUS (zazwyczaj 55-70%). Alternatywne byłoby zatem korzystanie z danych urzędów skarbowych lub ZUS

Ogólna nazwa wskaźnika	Symbol	Miernik (szczegółowa nazwa wskaźnika)	Jednostka	Rok lub okres referencyjny	Źródło danych	Uwagi metodologiczne i statystyczne
Zamieszkałość samorządów	E3	Dochody własne budżetów gmin na 1 mieszkańca	gmina	2016-2018 (średnia)	GUS (BDL)	Wskaźnik istnieje dla długiego szeregu czasu i jest łatwo osiągalny (BDL GUS)
Zamieszkałość i ich inwestycje	E4	Powierzchnia użytkowa mieszkań oddana do użytku na 1 mieszkańca	gmina	2014-2018	GUS (BDL)	Wskaźnik istnieje dla długiego szeregu czasu i jest łatwo osiągalny (BDL GUS)
Stopa bezrobocia	E5	Liczba bezrobotnych na 100 osób w wieku produkcyjnym	gmina	2018	GUS (BDL)	Wskaźnik istnieje dla długiego szeregu czasu i jest łatwo osiągalny (BDL GUS)
Dostępność przestrzenna	E6	Wskaźnik towarowej dostępności potencjałowej (towarowy WMDT)	gmina	2018	IGiPZ PAN	Dane oszacowane na podstawie średniego prognozowanego wzrostu w latach 2017-2023 (w IGiPZ PAN najnowsze badanie ewaluacyjne pod kier. T. Komornickiego zostało wykonane dla 2017 r. i prognozy na 2023 r.)
Poziom urbanizacji	E7	Udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych	gmina	2015	GUS (BDL)/ GUGiK	Wskaźnik istnieje dla kilkuletniego szeregu czasu i jest łatwo osiągalny (BDL GUS), niestety dane kończą się na 2015 r.

Objaśnienia skrótów: BDL – Bank Danych Lokalnych; CKE – Centralna Komisja Egzaminacyjna; GUGiK – Główny Urząd Geodezji i Kartografii; GUS – Główny Urząd Statystyczny; IGiPZ PAN – Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania Polskiej Akademii Nauk, NSP – Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań; PKW – Państwowa Komisja Wyborcza; PESEL – Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności; WMDT – Wskaźnik Międzygałęziowej Dostępności i Transportowej.

Źródło: Śleszyński *et al.* [2020b].

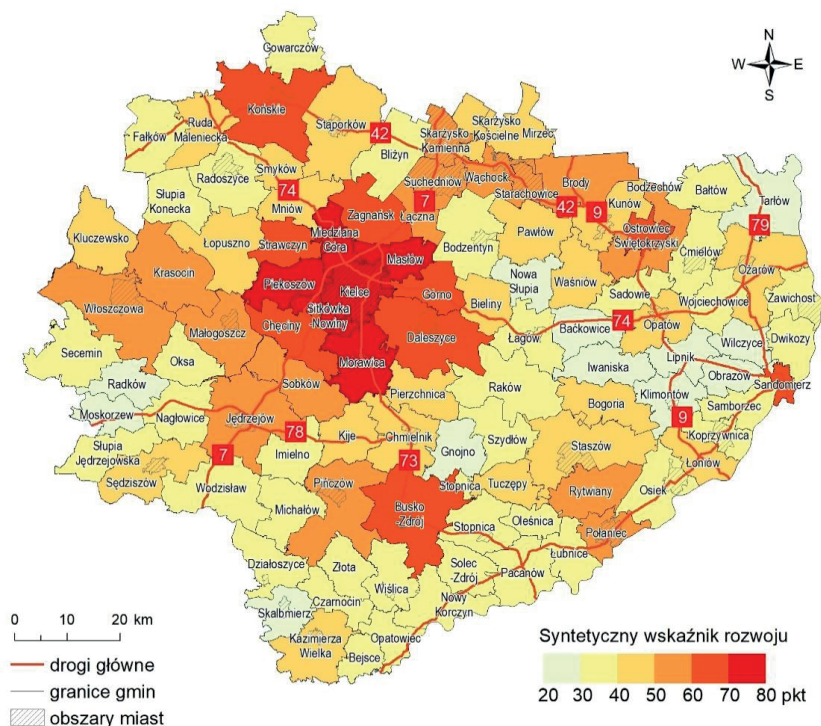
Ryc. 2. Wyniki delimitacji obszarów problemowych w Polsce w 2018 r.

A – klasyfikacja gmin dla wskaźników społecznych (S1-S7), B – klasyfikacja gmin dla wskaźników ekonomicznych (E1-E7), C – delimitacja gmin problemowych ze względu na cechy społeczne i ekonomiczne, D – typologia gmin problemowych ze względu na przyczyny.

Źródło: Śleszyński *et al.* [2020b].

W literaturze przedmiotu przeważa pogląd, że wzrost liczby ludności cechuje obecnie obszary wiejskie położone w strefach podmiejskich największych miast, odznaczających się zróżnicowaną strukturą pozarolniczych źródeł utrzymania, co powoduje wzrost ich atrakcyjności – osiedleńczej i lokalizacyjnej [Kamińska 2010].

W woj. świętokrzyskim w latach 2009-2019 nastąpił ubytek ludności – średnio o 2,8%, ale na terenach wiejskich liczba ludności zmniejszyła się o 3,2%. Była to odmienna tendencja niż w całym kraju, gdzie w analizowanym okresie odnotowano

Ryc. 3. Syntetyczny wskaźnik rozwoju gmin w woj. świętokrzyskim oparty na 14 zmiennych (2018 r.)
 Poziom rozwoju (według skali dla całego kraju): 0-20 pkt – bardzo niski, 20-40 pkt – niski,
 40-60 pkt – średni, 60-80 pkt – wysoki, 80-100 pkt – bardzo wysoki

Źródło: opracowanie własne według zmodyfikowanej metodologii Śleszyńskiego *et al.* [2017].

Tabela 6. Ranking gmin woj. świętokrzyskiego według syntetycznego wskaźnika rozwoju SWR (2018 r.)

Gmina	Typ administracyjny*	Typ funkcjonalny**	Liczba zameldowanych mieszk. w 2018 r. (tys.)	Syntetyczny wskaźnik rozwoju (SWR)		
				2014	2018	zmiana
Miedziana Góra	w	B	11,5	77,0	79,4	2,4
Sitkówka-Nowiny***	w	B	7,8	81,0	78,6	-2,4
Morawica	mw	B	16,5	80,2	77,8	-2,4
Maslów	w	B	11,0	77,0	75,4	-1,6
Piekoszów	w	B	16,5	71,4	71,4	0,0
Kielce	m	A	195,8	71,4	70,6	-0,8
Górno	w	B	14,4	63,5	65,9	2,4
Busko-Zdrój	mw	G	32,3	61,1	65,1	4,0
Zagnańsk	w	B	13,0	65,9	65,1	-0,8

Gmina	Typ administracyjny*	Typ funkcjonalny**	Liczba zameldowanych mieszk. w 2018 r. (tys.)	Syntetyczny wskaźnik rozwoju (SWR)		
				2014	2018	zmiana
Chęciny	mw	B	15,1	64,3	64,3	0,0
Strawczyn	w	J	10,7	66,7	63,5	-3,2
Sandomierz	m	C	23,6	60,3	61,9	1,6
Daleszyce	mw	B	15,9	57,1	60,3	3,2
Końskie	mw	E	35,4	57,9	60,3	2,4
Ostrowiec Św.	m	C	69,1	53,2	60,3	7,1
Pińczów	mw	J	20,8	51,6	59,5	7,9
Skarżysko-Kamienna	m	E	45,4	59,5	58,7	-0,8
Suchedniów	mw	F	10,2	54,0	57,9	4,0
Starachowice	m	C	49,0	55,6	57,1	1,6
Włoszczowa	mw	J	19,5	57,1	57,1	0,0
Jędrzejów	mw	E	28,1	53,2	55,6	2,4
Łączna	w	F	5,1	49,2	54,8	5,6
Połaniec	mw	I	11,8	52,4	52,4	0,0
Małogoszcz	mw	I	11,6	50,8	51,6	0,8
Sobków	w	I	8,5	50,8	50,8	0,0
Bodzechów	w	D	13,5	45,2	50,0	4,8
Brody	w	D	11,0	42,9	50,0	7,1
Krasocin	w	I	10,7	48,4	50,0	1,6
Rytwiany	w	I	6,4	47,6	50,0	2,4
Wąchock	mw	D	6,8	53,2	50,0	-3,2
Staszów	mw	E	25,7	52,4	48,4	-4,0
Bieliny	w	J	10,3	40,5	47,6	7,1
Smyków	w	J	3,8	49,2	47,6	-1,6
Chmielnik	mw	J	11,3	51,6	46,8	-4,8
Mirzec	w	J	8,3	46,8	46,8	0,0
Pawłów	w	J	15,3	43,7	46,8	3,2
Pierzchnica	w	J	4,8	48,4	46,8	-1,6
Skarżysko Kościelne	w	I	6,1	46,8	46,8	0,0
Kunów	mw	D	9,9	41,3	46,0	4,8
Sędziszów	mw	I	12,6	46,0	46,0	0,0
Kije	w	J	4,4	47,6	44,4	-3,2
Kluczewsko	w	J	5,2	37,3	44,4	7,1

Gmina	Typ administracyjny*	Typ funkcjonalny**	Liczba zameldowanych mieszk. w 2018 r. (tys.)	Syntetyczny wskaźnik rozwoju (SWR)		
				2014	2018	zmiana
Tuczepy	w	I	3,8	46,8	44,4	-2,4
Kazimierza Wielka	mw	H	16,2	40,5	43,7	3,2
Opatów	mw	I	11,7	47,6	43,7	-4,0
Stąporków	mw	J	16,9	38,1	42,1	4,0
Ruda Maleniecka	w	J	3,1	36,5	41,3	4,8
Bogoria	w	I	7,7	42,1	40,5	-1,6
Łonów	w	I	7,5	39,7	40,5	0,8
Łopuszno	w	J	9,0	45,2	40,5	-4,8
Mniów	w	J	9,4	45,2	40,5	-4,8
Ożarów	mw	I	10,8	41,3	40,5	-0,8
Waśniów	w	J	6,9	30,2	40,5	10,3
Bodzentyn	mw	J	11,6	43,7	39,7	-4,0
Solec-Zdrój	w	G	5,1	42,1	39,7	-2,4
Szydłów	w	G	4,7	45,2	39,7	-5,6
Wodzisław	w	H	7,0	34,9	39,7	4,8
Osiek	mw	I	7,8	42,9	38,9	-4,0
Radoszyce	mw	J	9,0	38,9	38,9	0,0
Wiślica	mw	J	5,5	42,1	38,9	-3,2
Złota	w	J	4,5	39,7	38,9	-0,8
Dwikozy	w	H	8,8	34,9	38,1	3,2
Łagów	mw	J	6,9	42,1	38,1	-4,0
Gowarczów	w	I	4,6	38,1	37,3	-0,8
Sadowie	w	H	4,0	36,5	37,3	0,8
Słupia Konecka	w	J	3,3	42,1	37,3	-4,8
Ćmielów	mw	I	7,4	34,1	36,5	2,4
Samborzec	w	H	8,5	31,7	36,5	4,8
Stopnica	mw	J	7,6	43,7	36,5	-7,1
Bałtów	w	J	3,5	32,5	35,7	3,2
Nagłowice	w	I	5,0	39,7	35,7	-4,0
Bliżyn	w	J	8,1	37,3	34,9	-2,4
Oksa	w	J	4,6	39,7	34,9	-4,8
Secemin	w	I	4,8	30,2	34,9	4,8

Gmina	Typ administracyjny*	Typ funkcjonalny**	Liczba zameldowanych mieszk. w 2018 r. (tys.)	Syntetyczny wskaźnik rozwoju (SWR)		
				2014	2018	zmiana
Słupia	w	H	4,3	37,3	34,9	-2,4
Pacanów	w	J	7,4	34,1	34,1	0,0
Imielno	w	H	4,4	31,0	33,3	2,4
Łubnice	w	I	4,1	32,5	33,3	0,8
Michałów	w	J	4,6	40,5	33,3	-7,1
Nowy Korczyn	w	J	6,0	34,9	33,3	-1,6
Bejsce	w	H	4,0	24,6	32,5	7,9
Działoszyce	mw	J	5,0	31,0	32,5	1,6
Fałków	w	I	4,5	34,1	32,5	-1,6
Koprzywnica	mw	H	6,7	38,1	32,5	-5,6
Oleśnica	w	J	3,9	31,0	32,5	1,6
Raków	w	J	5,6	35,7	31,7	-4,0
Czarnocin	w	H	3,8	28,6	31,0	2,4
Opatowiec	w	J	3,3	31,7	31,0	-0,8
Wojciechowice	w	H	4,1	30,2	31,0	0,8
Zawichost	mw	H	4,5	31,0	31,0	0,0
Bačkowice	w	H	4,9	31,0	29,4	-1,6
Skalbmierz	mw	H	6,5	29,4	29,4	0,0
Gnojno	w	J	4,4	34,9	27,8	-7,1
Nowa Słupia	w	J	9,5	40,5	27,8	-12,7
Radków	w	I	2,5	31,0	27,8	-3,2
Obrazów	w	H	6,4	34,1	27,0	-7,1
Iwaniska	w	I	6,7	25,4	26,2	0,8
Moskorzew	w	I	2,7	34,9	26,2	-8,7
Klimontów	w	H	8,1	27,0	24,6	-2,4
Lipnik	w	H	5,3	22,2	24,6	2,4
Tarłów	w	I	5,2	22,2	21,4	-0,8
Wilczyce	w	H	3,7	26,2	20,6	-5,6
Według typów gmin						
A (Kielce – stolica województwa, ośrodek regionalny)			195,8	71,4	70,6	-0,8
BD (strefy podmiejskie Kielc i miast subregionalnych)			162,7	63,1	64,2	1,1

Gmina	Typ administracyjny*	Typ funkcjonalny**	Liczba zameldowanych mieszk. w 2018 r. (tys.)	Syntetyczny wskaźnik rozwoju (SWR)		
				2014	2018	zmiana
CE (ośrodki subregionalne i powiatowe)			276,3	56,0	57,5	1,5
FG (gminy turystyczne i w korytarzach transportowych)			57,3	50,3	51,4	1,1
HIJ (gminy typowo wiejskie)			549,5	38,8	38,1	-0,6
Ogółem			1 241,5	43,9	43,8	-0,2

* m – gmina miejska, mw – gmina miejsko-wiejska, w – gmina wiejska;

** według klasyfikacji Śleszyńskiego i Komornickiego [2016]: A – rdzenie miejskich obszarów funkcjonalnych stolic województw (MOF); B – strefy zewnętrzne MOF; C – rdzenie MOF miast subregionalnych; D – strefy zewnętrzne MOF ośrodków subregionalnych; E – miasta-ośrodki wielofunkcyjne; F – gminy z rozwiniętą funkcją transportową; G – gminy o innych rozwiniętych funkcjach pozarolniczych (turystyka oraz funkcje wielkopowierzchniowe, w tym przemysł wydobywczy); H – gminy z intensywnie rozwiniętą funkcją rolniczą; I – gminy z umiarkowanie rozwiniętą funkcją rolniczą; J – gminy ekstensywnie zagospodarowane (funkcje leśne, ochrony przyrody).

*** Zmiana nazwy gminy na Nowiny od 1 stycznia 2021 r.

Źródło: opracowanie własne.

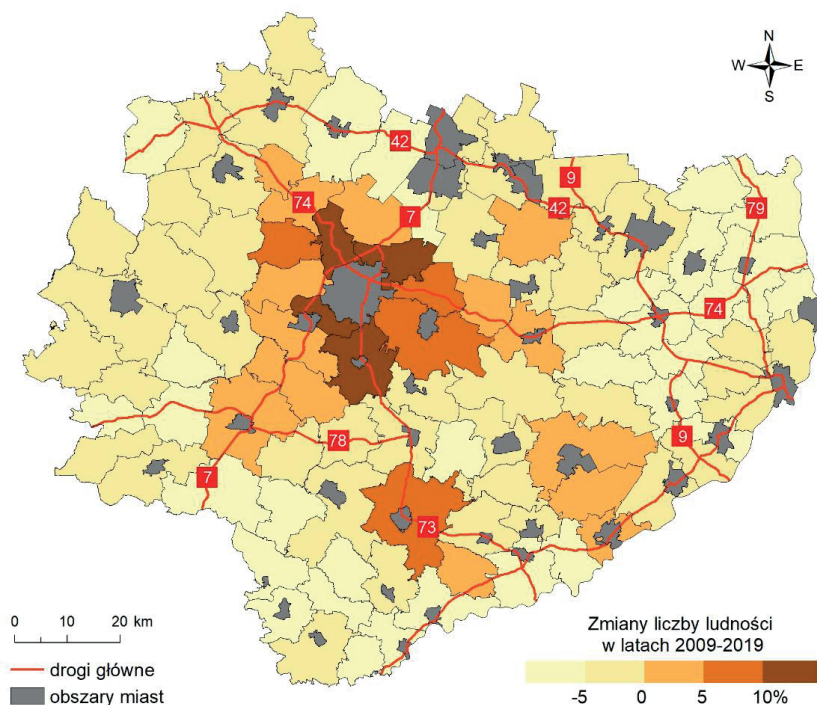
wzrost zaludnienia obszarów wiejskich o 3,1%. Wzrost liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego nastąpił tylko w 22 gminach, natomiast w pozostałych 75 jednostkach zanotowano spadek liczby ludności (tab. 7, ryc. 4). Najwyższy wzrost (co najmniej 10,0%) wystąpił w czterech gminach graniczących bezpośrednio z Kielcami – Sitkówka-Nowiny, Masłów, Miedziana Góra i Morawica. Wszystkie wymienione jednostki mają bardzo dobrze rozwinięte funkcje przemysłowe (przemysł mineralny), mieszkaniowe i usługowe oraz są położone w głównych korytarzach transportowych z i do stolicy woj. świętokrzyskiego. W czterech kolejnych gminach (Daleszyce, Strawczyn, Górnio, Busko-Zdrój) wzrost liczby ludności wahał się w przedziale od 5,0% do 10,0%. Trzy pierwsze spośród wymienionych również należą do strefy podmiejskiej Kielc, natomiast Busko-Zdrój jest znanym ośrodkiem lecznictwa uzdrowiskowego. Wzrost liczby ludności wystąpił jeszcze w 14 gminach (wskaźnik dynamiki od 0,0% do 5,0%). Należą one do strefy podmiejskiej Kielc oraz leżą wzdłuż głównych dróg wojewódzkich i krajowych. Łącznie w 22 gminach (22,6% ogółu jednostek), odznaczających się wzrostem zaludnienia, zamieszkiwało 232,0 tys. osób, co stanowiło ponad jedną trzecią ogółu ludności wiejskiej woj. świętokrzyskiego (34,4%).

W pozostałych gminach nastąpił spadek liczby ludności, a największy zanotowano w gminach Bałtów (spadek o 12,6%), Działoszyce (spadek o 9,5%) oraz Tarłów (spadek o 8,9%). We wszystkich 75 (77,4%) jednostkach odznaczających się ubytkiem ludności zamieszkiwało 441,8 tys. osób, czyli aż 65,6% ludności wiejskiej woj. świętokrzyskiego. Jednostki te charakteryzowały się w większości peryferyjnym położeniem – zarówno w odniesieniu do głównych miast, jak również układów komunikacyjnych.

Tabela 7. Dynamika liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2009-2019

Dynamika liczby ludności (%)	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej -5,0	31	154 882	32,0	23,0
-5,0-0,0	44	286 918	45,4	42,6
0,0-5,0	14	131 546	14,4	19,5
5,0-10,0	4	54 818	4,1	8,1
10,0 i powyżej	4	45 645	4,1	6,8
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 4. Dynamika zmian liczby ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2009-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Analizując wskaźnik gęstości zaludnienia można było zauważyć duże rozproszenie ludności. Przy średniej wynoszącej 62 osoby na 1 km² na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego, w 61 gminach (62,9%), skupiających połowę ludności wiejskiej (49,9%), wartość ta była niższa od średniej wojewódzkiej (tab. 8, ryc. 5). W 20 jednos-

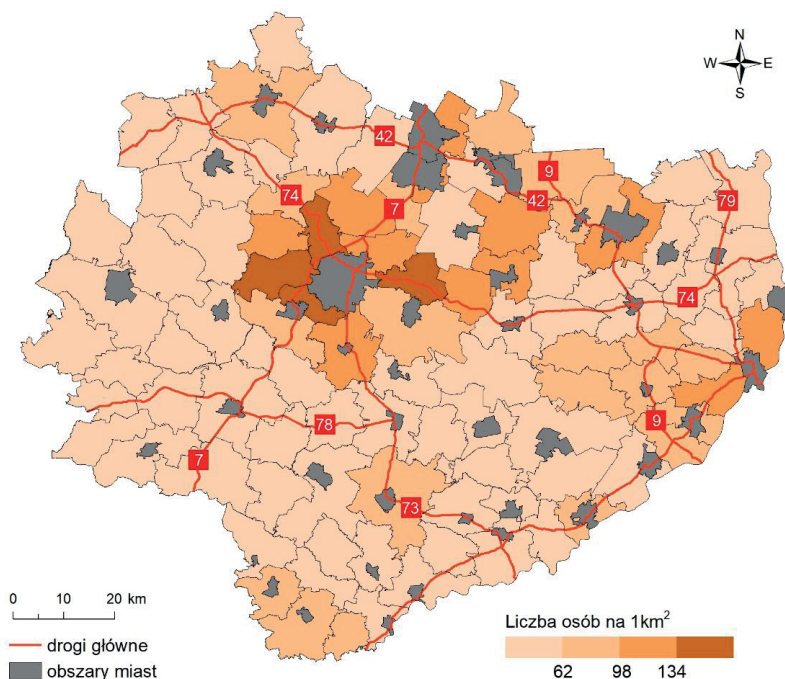

tkach (20,6%) wahała się w przedziale od 62 do 99 osób/km², w 12 kolejnych (12,4%) – od 99 do 134 osób/km². Najwyższe wartości wystąpiły w gminach podmiejskich: Górnio (175 osób/km²), Sitkówka-Nowiny (173 osób/km²), Miedziana Góra (164 osób/km²), Piekoszów (160 osób/km²). Łącznie w 36 gminach (37,1%), gdzie wskaźnik gęstości zaludnienia był wyższy niż średnia dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego mieszkało 50,1% ludności. Były to głównie gminy skupione w środkowej, północnej oraz wschodniej części województwa – wokół Kielc, Skarżyska-

Tabela 8. Gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Liczba osób na 1 km ²	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej 62	61	335 989	62,9	49,9
62-99	20	165 404	20,6	24,5
99-134	12	121 826	12,4	18,1
134 i powyżej	4	50 590	4,1	7,5
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 5. Zróżnicowanie przestrzenne gęstości zaludnienia na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

-Kamiennej, Ostrowca Świętokrzyskiego i Sandomierza, jak również obszary wiejskie gmin miejsko-wiejskich o znaczeniu ponadlokalnym. Dla porównania średnia gęstość zaludnienia dla obszarów wiejskich Polski była jeszcze niższa niż dla świętokrzyskiej wsi i wyniosła 53 osoby/km², a liczona dla całego woj. świętokrzyskiego – 105 osób/km² (obszary wiejskie wraz z miastami).

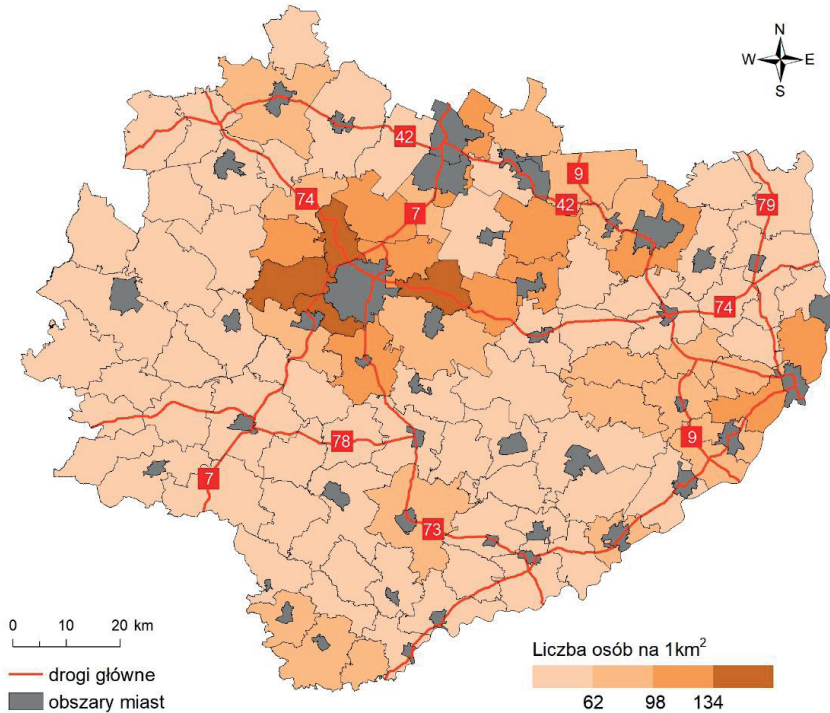
W 2019 r. na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego średnia wartość współczynnika przyrostu naturalnego wynosiła -3,0‰ i była silnie zróżnicowana. Wahała się bowiem od -10,9‰ (Stąporków) do 5,0‰ (Górno). Dla porównania, w województwie wartość ta wynosiła -3,5‰, a -0,1‰ na obszarach wiejskich Polski. Wynika z tego, że obszary wiejskie woj. świętokrzyskiego należą do regionów o najniższym przyroście naturalnym, co bezpośrednio związane jest ze strukturą ludności według wieku, a dokładniej ze starością demograficzną [Rosner, Stanny 2007].

Najwyższy przyrost naturalny (co najmniej 2,75‰) wystąpił w gminach: Górno (5,0‰), Strawczyn (4,3‰), Miedziana Góra (3,7‰), Morawica i Daleszyce (po 2,9‰). Drugą grupę stanowiło 13 jednostek (13,4%), w których wskaźnik osiągnął wartości w przedziale od -0,12‰ do 2,75‰. Do kolejnej grupy zaliczono 21 gmin (21,6%), z przyrostem naturalnym pomiędzy -3,0‰ a -0,12‰ (tab. 9). Łącznie wartości powyżej średniej dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego wystąpiły w grupie 39 gmin, z których większość położona jest w pierwszym i drugim pierścieniu wokół Kielc (ryc. 6) oraz południowo-wschodniej, rolniczej części województwa. Wyraźnie też zaznacza się ich usytuowanie wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych. Stanowiły one 40,2% ogólnej liczby gmin województwa, a na ich terenie zamieszkiwała połowa ludności wiejskiej (50,2%). Wysokie wartości przyrostu naturalnego na tych obszarach wiążą się głównie ze strukturą społeczno-demograficzną ludności zamieszkującej te tereny, napływem ludności młodej do strefy podmiejskiej oraz dostępnością do usług związanych z ochroną zdrowia w pobliskim mieście. Ponadto jak wykazały badania Kamińskiej [2010], gminy położone w sąsiedztwie Kielc odznaczają się najwyższym stopniem urbanizacji społecznej, demograficznej, ekonomicznej i przestrzennej, co oznacza, że ludność jest tu lepiej wykształcona niż na pozostałych obszarach wiejskich województwa, a w związku z tym bardziej świadoma potrzeby dbania o zdrowie, uprawiania zdrowego stylu życia, czy też wykonywania badań profilaktycznych.

Tabela 9. Przyrost naturalny na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Przyrost naturalny na 1000 ludności (‰)	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej -5,86	29	151 362	29,9	22,5
-5,86 do -3,00	29	183 904	29,9	27,3
-3,00 do -0,12	21	179 331	21,6	26,5
-0,12 do 2,75	13	94 125	13,4	14,0
2,75 i powyżej	5	65 087	5,2	9,7
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 6. Zróżnicowanie przestrzenne przyrostu naturalnego na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

W pozostałych 58 gminach (59,8% ogółu) wartości współczynnika przyrostu naturalnego kształtowały się poniżej średniej dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego. Na ich obszarze mieszkało 49,8% ludności wsi. Były to gminy głównie północnej, południowej i zachodniej części regionu, a także obszary wiejskie gmin miejsko-wiejskich (np. Kazimierza Wielka, Włoszczowa, Nowy Korczyn, Końskie, Bodzentyn, Kunów, Szydłów). Generalnie dało się zauważyć prawidłowość przestrzenną, że wraz ze wzrostem odległości od miasta wojewódzkiego oraz głównych szlaków komunikacyjnych, zmniejszał się przyrost naturalny. Szczególnie niskie wartości odnotowano w gminach: Stąporków (-10,9%), Ruda Maleniecka (-10,7%), Fałków (-10,4%), Bałtów (-9,6%) oraz Suchedniów (-9,5%).

Kolejnym, istotnym miernikiem informującym o sytuacji społeczno-gospodarczej woj. świętokrzyskiego, będącym jednocześnie wskaźnikiem atrakcyjności osiedleńczej, jest saldo migracji (tab. 10, ryc. 7). W 2019 r. na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego było ono ujemne i wynosiło -0,8%, a w poszczególnych gminach wahało się od -12,2% (Fałków) do 13,3% (Morawica). Podobnie ujemne saldo migracji cechowało wówczas całe województwo, gdzie wskaźnik ten wynosił -2,8%. Była to odmienna sytuacja, niż na obszarach wiejskich Polski z dodatnią średnią wartością salda migracji (2,1%). Ujemne saldo migracji, a tym samym znaczący ubytek ludności

zaobserwowano w 28 gminach (28,9%), położonych peryferyjnie w stosunku do głównych miast regionu oraz szlaków komunikacyjnych. Najgorsza sytuacja wystąpiła w gminach: Fałków (-12,2‰), Zawichost (-10,9‰), Tarłów (-9,3‰), Osiek (-7,8‰) oraz Bałtów (-7,5‰). W kolejnej grupie 26 gmin, saldo migracji wahało się w granicach od -3,8‰ do -0,8‰, czyli jeszcze poniżej średniej dla obszarów woj. świętokrzyskiego. Tereny te również cechowało położenie peryferyjne – graniczyły one z jednostkami poprzedniej grupy. Łącznie powyższe dwa zbiory stanowiły ponad połowę ogółu badanych jednostek (55,7%), w których mieszkała połowa ludności wiejskiej woj. świętokrzyskiego (50,1%).

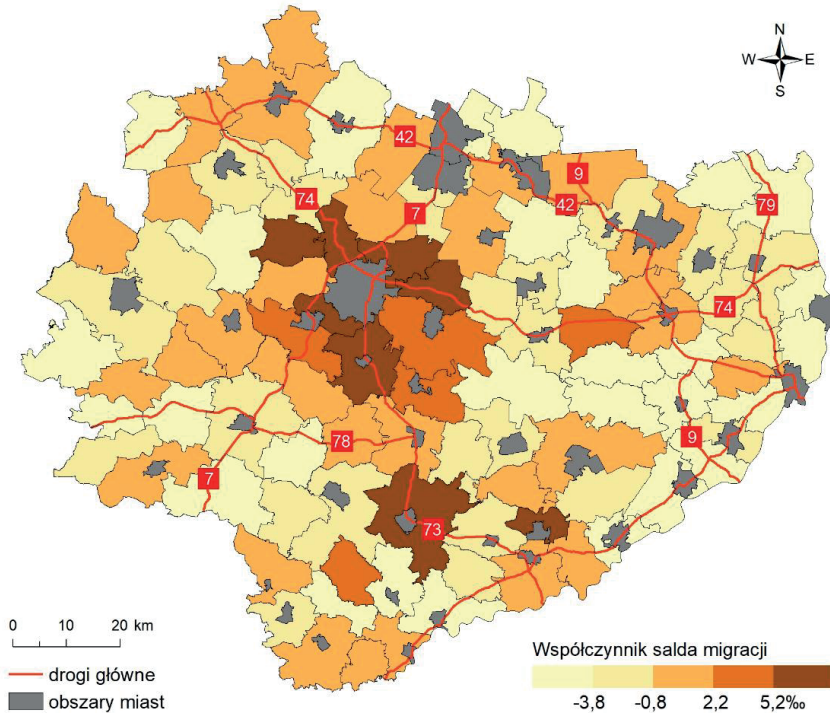
Wyższe od średniej dla obszarów wiejskich saldo migracji zanotowano w kolejnych 30 (30,9%) gminach, na których terenie mieszkało 31,3% ludności. Wskaźnik ów wahał się tam od -0,8‰ do 2,2‰. Jednostki te skupione były głównie w środkowej, północnej i południowej części województwa, sąsiadując z gminami dwóch następnych grup. Wysokie saldo migracji (2,2-5,2‰) wystąpiło z kolei w pięciu gminach (5,2%), skupiających 5,4% ludności wiejskiej. W większości stanowiły je części wiejskie gmin miejsko-wiejskich (Pierzchnica, Daleszyce, Chęciny), położone atrakcyjnie względem ośrodków miejskich. Zdecydowanie najwyższe saldo migracji (5,2‰ i powyżej) zanotowano w ośmiu gminach: Morawica (13,3‰), Masłów (8,2‰), Oleśnica (7,9‰), Strawczyn (7,8‰), Sitkówka-Nowiny (7,6‰), Miedziana Góra (7,4‰), Górnio (5,9‰) i Busko-Zdrój (5,5‰). Łącznie stanowiły one 8,2% ogólnej liczby gmin województwa oraz skupiały 13,2% ludności wiejskiej. W grupie tej znalazły się głównie jednostki położone w bezpośrednim sąsiedztwie Kielc, a jednocześnie przy głównych szlakach komunikacyjnych. Widoczny jest zwarty pas gmin wzdłuż dróg krajowych numer 73 i 74. Obszary te cechują się także korzystnymi strukturami demograficznymi, dobrze rozwiniętymi pozarolniczymi działami gospodarki oraz położeniem na obszarach atrakcyjnych turystycznie [Kopacz-Wyrwał 2020].

Wszelkim ruchom migracyjnym niezmiennie towarzyszą przemiany w strukturze ludności według płci i wieku. Wyrażają się one m.in. narastaniem dysproporcji między liczbą kobiet i mężczyzn, co przejawia się we wzroście lub spadku współczynnika feminizacji. Dlatego istotne – z demograficznego punktu widzenia – wydaje się prze-

Tabela 10. Saldo migracji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Saldo migracji (‰)	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej -3,8	28	176 306	28,9	26,2
-3,8 do -0,8	26	160 878	26,8	23,9
-0,8 do 2,2	30	210 587	30,9	31,3
2,2 do 5,2	5	36 516	5,2	5,4
5,2 i powyżej	8	89 522	8,2	13,2
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 7. Zróżnicowanie przestrzenne salda migracji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

analizowanie tego miernika. W 2019 r. współczynnik feminizacji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wynosił 100 kobiet na 100 mężczyzn, podczas gdy ogółem w województwie było to 105, zaś 101 na obszarach wiejskich w całym kraju. W poszczególnych gminach wahał się on od 92 (Słupia Konecka) do 108 (Zawichost). Wartości powyżej średniej dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego (100 i powyżej) współczynnik feminizacji przyjmował w przypadku 58 gmin (59,7%), ciągnących się zwartym pasem na północy oraz południowym wschodzie regionu, z czego 19 leży w bezpośrednim sąsiedztwie największych miast – ważnych ośrodków przemysłowych (tab. 11, ryc. 8). W okresie gospodarki centralnie sterowanej ośrodki te silnie wykształciły funkcje przemysłowe i usługowe, a wysokie współczynniki feminizacji spowodowane były napływem kobiet do utworzonych nowych miejsc pracy w obu sektorach gospodarki narodowej [Ziolo 2007; Kamińska 2010]. Duży i niekontrolowany napływ kobiet doprowadził na tym obszarze do zaburzenia równowagi płci, co jest bardzo niekorzystnym zjawiskiem, potęgującym problemy społeczne, związane m.in. z zakładaniem rodziny. Z analizy ujętych danych wynika, że skutki tego zjawiska obserwujemy do dziś. W pozostałych 39 (40,3%) gminach współczynnik feminizacji był niższy od średniej dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego (poniżej 100). Na ich terenie żyje ponad jedna trzecia mieszkańców terenów wiejskich regionu (35,3%). Ogólnie

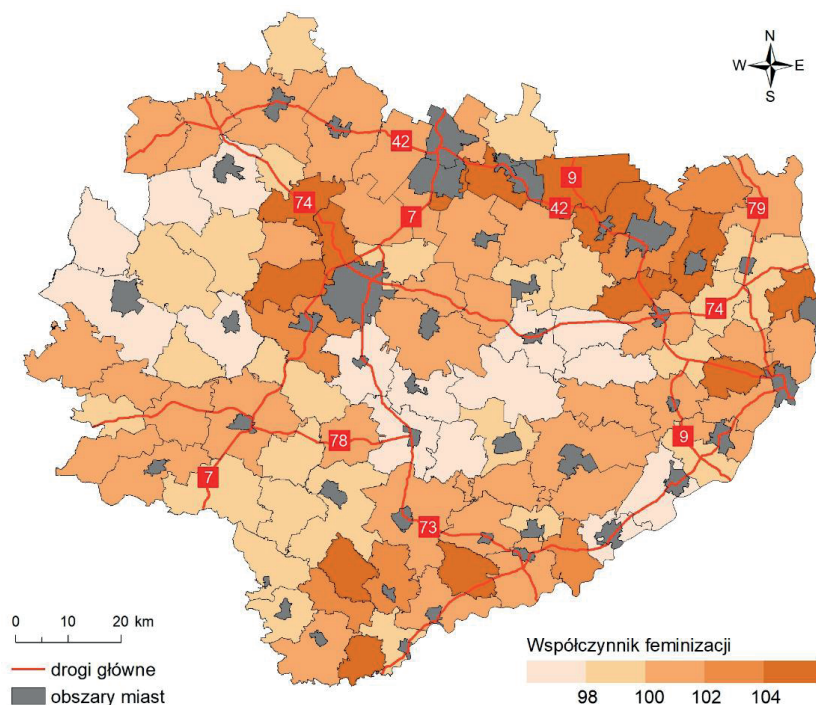

ujmując, to obszary depopulacji, z których następuje odpływ osób młodych (zwłaszcza kobiet), co również prowadzi do zniekształcenia lokalnych struktur demograficznych. Najniższe wartości współczynnika feminizacji wystąpiły w gminach: Słupia Konecka (92), Chmielnik (95), Gnojno (96), Łągów (96), Radoszyce (96), Baćkowice (96), Iwaniska (96) i Osiek (96).

Tabela 11. Współczynnik feminizacji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Współczynnik feminizacji	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej 98	15	93 747	15,5	13,9
98-100	24	144 167	24,8	21,4
100-102	23	177 158	23,7	26,3
102-104	21	166 987	21,6	24,8
104 i powyżej	14	91 750	14,4	13,6
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 8. Zróżnicowanie przestrzenne współczynnika feminizacji na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Badając migracje pomaturalne młodzieży, warto przyrzeć się również odsetkowi ludności w wieku przedprodukcyjnym (w liczbie ludności ogółem). Stwierdzono bowiem jego bardzo nierównomierny rozkład. Dało się jednak dostrzec prawidłowość, że im dalej od miasta wojewódzkiego i szlaków drogowych, tym wartości wskaźnika maleją (tab. 12, ryc. 9). W 2019 r. średni odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wynosił 17,5%, podczas gdy w całym województwie było to 16,5%, a 19,5% na obszarach wiejskich Polski. Oznacza to, że również pod tym względem badany obszar wypadł niekorzystnie na tle pozostałych województw. Najlepsza sytuacja wystąpiła w gminach: Górno (21,4%), Morawica (21,3%), Bieliny i Strawczyn (po 20,7%). Wysokie wartości odnotowano również w kolejnych 35 gminach, położonych głównie w środkowej części województwa. Stanowiły one 36,1% ogółu badanych jednostek, a na ich terenie mieszkało 42,7% ludności wiejskiej. Warto wspomnieć, że wszystkie gminy bezpośrednio graniczące z Kielcami, cechowały się wartościami powyżej średniej, co może świadczyć o większej woli mieszkańców tych terenów do posiadania potomstwa, czemu sprzyja możliwość korzystania z wielu usług, w tym opieki zdrowotnej w pobliższym mieście. Ten czynnik wpłynął także na zaistnienie wysokich (ponadprzeciętnych) wartości analizowanego wskaźnika w większości obszarów wiejskich gmin wiejsko-miejskich (np. Jędrzejów, Chmielnik, Włoszczowa, Małogoszcz, Połaniec, Pierzchnica).

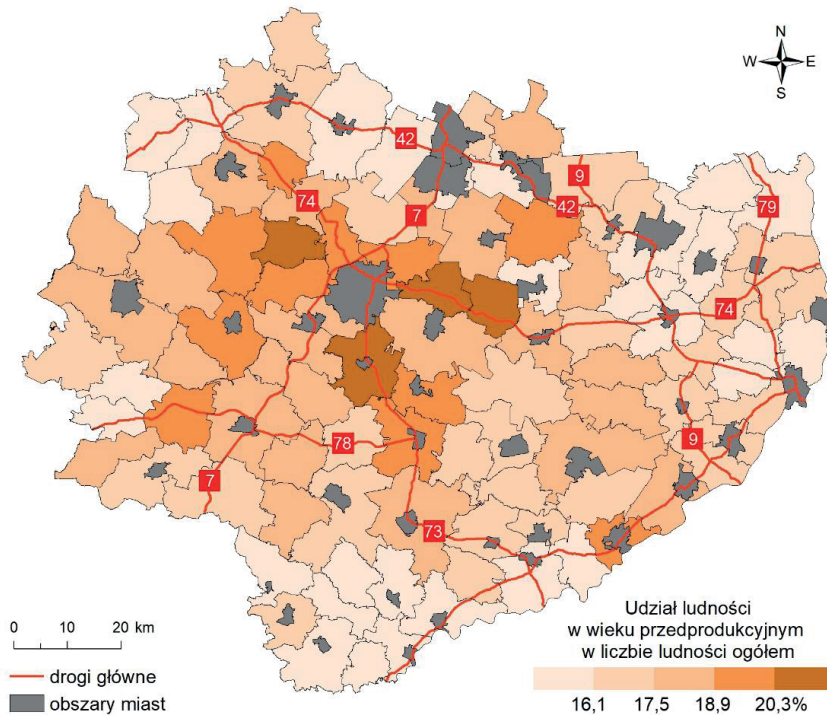
Poniżej średniej kształtowały się z kolei wartości w dwóch kolejnych grupach (58 gmin), stanowiących 59,8% ogółu jednostek, na których obszarze mieszkała połowa ludności wiejskiej (49,8%). To tereny położone głównie na północnych, wschodnich i południowych peryferiach województwa. Najniższe wartości wystąpiły w gminach: Opatowiec i Suchedniów (po 13,2%), Stąporków (13,6%), Bejsce (13,8%), Czarnocin (14,1%). Taki stan rzeczy to konsekwencja odpływu ludności.

Ważne interpretacje wnosi analiza wskaźnika wyrażonego odsetkiem ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym (indeks starości

Tabela 12. Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem (%)	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej 16,1	29	153 035	29,9	22,7
16,1-17,5	29	182 296	29,9	27,1
17,5-18,9	24	192 965	24,8	28,6
18,9-20,3	11	94 741	11,3	14,1
20,3 i powyżej	4	50 772	4,1	7,5
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 9. Zróżnicowanie przestrzenne odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

demograficznej). W 2019 r. na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wynosił on 121,1 i był dużo wyższy niż na obszarach wiejskich kraju (95,8); niższy zaś od średniej dla województwa (143,5). W przekroju gmin wskaźnik mieścił się w przedziale od 71,3 (Górno) do 207,4 (Opatowiec) (tab. 13, ryc. 10). Najlepszą sytuację zaobserwowano w 10 (10,3%) gminach, które znajdują się w strefie podmiejskiej Kielc. Poniżej średniej dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego (93,8-121,0) mieściły się również wartości opisywanego wskaźnika w kolejnych 24 gminach (24,8%). Łącznie te dwie grupy skupiły 43,3% ludności wiejskiej województwa. W kolejnej, najliczniejszej grupie (35,0% jednostek), wskaźnik starości demograficznej osiągał wartości powyżej średniej dla obszarów wiejskich (121,1-148,4). To gminy znacznie oddalone od Kielc, jednak sąsiadujące z mniejszymi miastami regionu. Najgorszą sytuację zaobserwowano w dwóch ostatnich grupach, gdzie indeks starości demograficznej wyniósł 148,4 i więcej. Są to obszary o najbardziej zaawansowanych procesach starzenia się ludności i wyraźnym położeniu peryferyjnym. Stanowiły 29,9% ogółu jednostek, na terenie których mieszkało 23,7% ludności wiejskiej. Najwyższe wartości wystąpiły w gminach: Opatowiec (207,4), Suchedniów (195,8), Stąporków (194,7), Działoszyce (182,5), Bejsce (178,0), Czarnocin (177,1), Radków (176,0). W układzie przestrzennym można zauważyć, że im dalej od miasta wojewódzkiego, tym wyższe wartości osiąga indeks

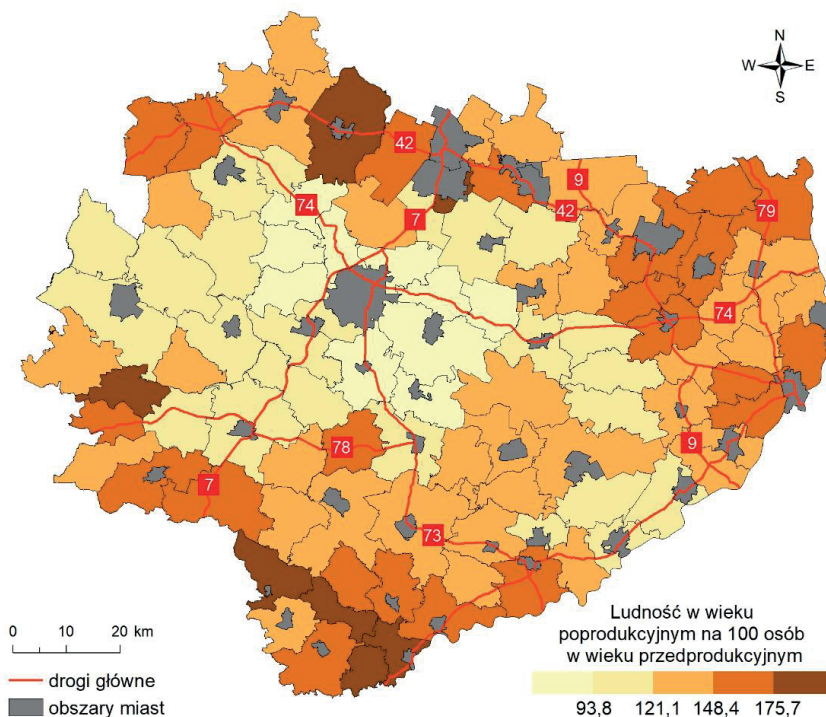

starości demograficznej. Rozkład przestrzenny gmin odznaczających się niskim indeksem starości demograficznej nawiązuje do rozkładu gmin o dodatnim saldzie migracji (ryc. 7).

Tabela 13. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Indeks starości demograficznej	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej 93,8	10	115 806	10,3	17,2
93,8-121,1	24	175 792	24,8	26,1
121,1-148,4	34	222 635	35,0	33,0
148,4-175,7	22	129 518	22,7	19,2
175,7 i powyżej	7	30 058	7,2	4,5
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 10. Zróżnicowanie przestrzenne indeksu starości demograficznej (ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym) na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

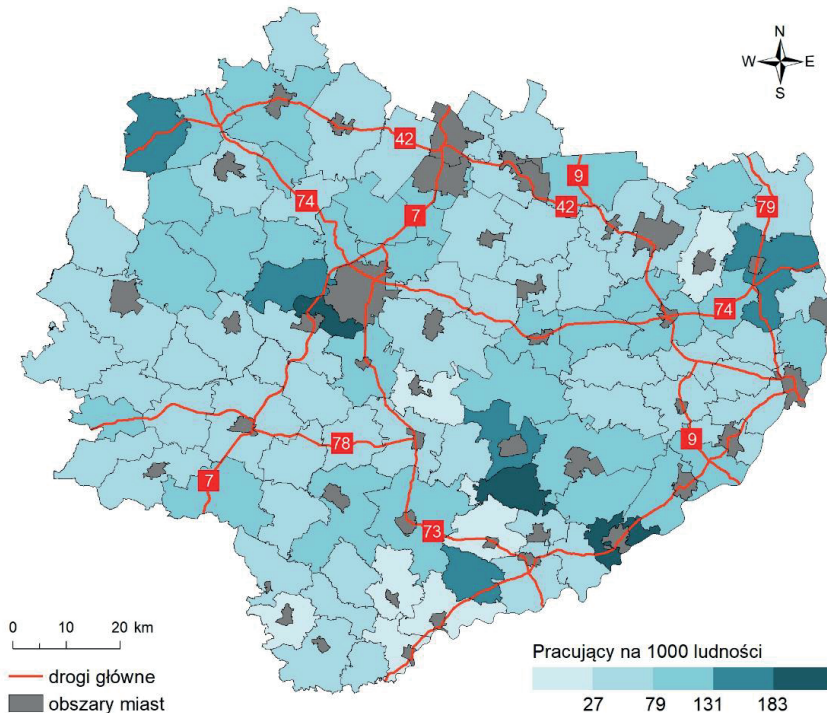
Analizując wskaźnik liczby pracujących przypadających na 1000 mieszkańców obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego stwierdzono, że wypada on bardzo negatywnie, zarówno na tle całego województwa, jak i Polski. Średnio wyniósł on tylko 79,0‰, podczas gdy na obszarach wiejskich Polski było to 126,0‰, a 196,0‰ w całym woj. świętokrzyskim. W układzie gmin wskaźnik ten był bardzo zróżnicowany, tj. od 10,0‰ (Nowy Korczyn) do 730,0‰ (Połaniec). Najgorsza sytuacja zaistniała w siedmiu gminach (7,2‰), gdzie nie przekroczył 27,0‰ (Nowy Korczyn, Wiślica, Ćmielów, Stopnica, Opatowiec, Skalbmierz i Pierzchnica) (tab. 14, ryc. 11). Są one położone wyspowo w południowo-wschodniej części województwa. W kolejnej, najliczniejszej grupie 52 (53,6%) gmin, liczba pracujących na 1000 mieszkańców nie przekroczyła średniej dla obszarów wiejskich. To głównie jednostki z południowo-zachodniej, wschodniej, jak również północnej części regionu, które koncentrują 53,2% ludności wiejskiej. Powyżej średniej dla obszarów wiejskich rozkładały się natomiast wartości miernika w kolejnej grupie, liczącej 30 (30,9%) gmin i zamieszkiwanej przez 34,5% ludności wiejskiej. Były to zarówno gminy o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej (Busko-Zdrój, Pińczów, Zagnańsk, Nowa Słupia, Strawczyn), usługowej i mieszkaniowej (Masłów, Miedzian Góra, Morawica), jak i rolniczej (Baćkowice, Sadowie, Opatów). Najwięcej jednak pracujących na 1000 mieszkańców (131,0‰ i powyżej) zarejestrowano w ośmiu (8,3%) gminach. Dotyczy to jednostek: wysoko uprzemysłowionych (Połaniec, Sitkówka-Nowiny, Ożarów), w których prężnie rozwija się budownictwo (Piekoszów), posiadających inne funkcje pozarolnicze (Tuczępy, Solec-Zdrój) lub funkcje związane z rolnictwem (Rytwiany, Szydłów).

Jednym z podstawowych wskaźników określających aktywność gospodarczą ludności danego obszaru jest wskaźnik przedsiębiorczości, wyrażony liczbą podmiotów gospodarczych na 1000 osób w wieku produkcyjnym. W 2019 r. na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego wskaźnik ten był silnie zróżnicowany i wahał się od 71,5 (Skalbmierz) do 177,5 (Masłów), osiągając średnią 108,2 (tab. 15, ryc. 12). Był to zdecydowanie niższy wskaźnik niż średni w województwie (157,7) oraz na obszarach wiejskich w Polsce (136,6). Najwyższe wartości (134,9 i powyżej) wystąpiły w 10 gminach, zamieszkałych przez 14,4% ludności wiejskiej regionu. Cztery z nich (Masłów,

Tabela 14. Pracujący na 1000 ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Pracujący na 1000 ludności (‰)	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej 27,0	7	32 065	7,2	4,8
27,0-79,0	52	358 294	53,6	53,2
79,0-131,0	30	232 484	30,9	34,5
131,0-183,0	5	35 624	5,2	5,3
183,0 i powyżej	3	15 342	3,1	2,2
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 11. Zróżnicowanie przestrzenne liczby pracujących na 1000 ludności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

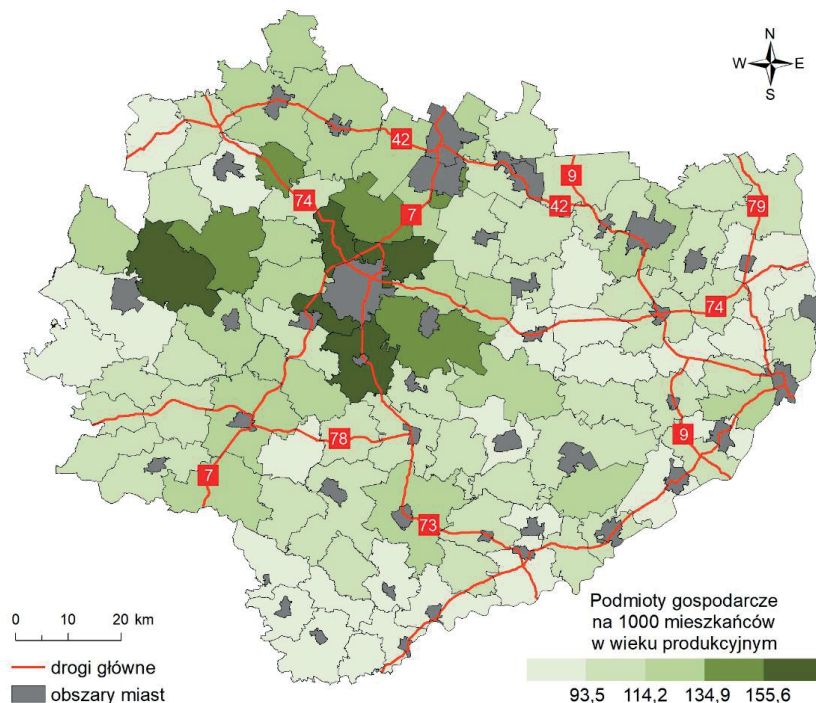
Morawica, Miedziana Góra i Sitkówka-Nowiny) to gminy sąsiadujące bezpośrednio z Kielcami. Masłów, Morawica oraz Miedziana Góra mają bardzo dobrze rozwinięte funkcje usługowe i mieszkaniowe (osiedla sypialnie), i w odróżnieniu od pozostałych gmin, cechują się największą liczbą osób dojeżdżających do pracy oraz znaczną liczbą nowo oddawanych do użytku mieszkań w budownictwie indywidualnym [Kopacz-Wyrwał, Mularczyk 2013]. Z kolei dominacja funkcji przemysłowej najwyraźniej zaznaczyła się w gminie Sitkówka-Nowiny (druga, po Połańcu, pod względem liczby osób pracujących na 1000 ludności). Zdecydowała o tym lokalizacja zakładów cementowo-wapienniczych (cementownia Dyckerhoff Polska Sp. z o.o., ZPW Trzuskawica). W dodatku na terenie gminy Sitkówka-Nowiny wystąpiła najmniejsza liczba osób utrzymujących się z rolnictwa względem pozostałych obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego. Warto jeszcze wyróżnić gminę Krasocin, gdyż na jej terenie bardzo intensywnie rozwija się branża budownictwa i przetwórstwa przemysłowego. W całym kraju znane są zlokalizowane tam przedsiębiorstwa: Tartak „Olczyk” (jeden z największych zakładów obróbki drewna w regionie), Lhoist Bukowa Sp. z o.o. Zakłady te są swoistymi biegunami wzrostu gospodarczego w województwie.

W kolejnej grupie wskaźnik przedsiębiorczości oscylował w granicach od 114,2 do 134,9, wciąż na poziomie powyżej średniej dla obszarów wiejskich woj. świętokrzys-

Tabela 15. Podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Wskaźnik przedsiębiorczości	Liczba		%	
	gmin	ludności	gmin	ludności
poniżej 93,5	26	132 000	26,8	19,6
93,5-114,2	41	250 658	42,2	37,2
114,2-134,9	20	194 359	20,6	28,8
134,9-155,6	5	40 527	5,2	6,0
155,6 i powyżej	5	56 265	5,2	8,4
Razem	97	673 809	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

Ryc. 12. Zróżnicowanie przestrzenne wskaźnika przedsiębiorczości (podmioty gospodarcze na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym) na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

kiego. Znalazło się tu 20 gmin, z populacją stanowiącą 28,8% ludności wiejskiej regionu, usytuowanych wzdłuż głównych szlaków komunikacyjnych. Do ostatnich dwóch grup należą gminy, w których poziom przedsiębiorczości był niski (93,5-114,2) i bardzo niski (poniżej 93,5). To zbiór aż 67 (69,0%) jednostek, skupiających ponad połowę (56,8%) ludności wiejskiej. Położone są we wschodniej i południowej części

woj. świętokrzyskiego, a znaczny ich odsetek stanowią tereny wiejskie gmin miejsko-wiejskich. Wyraźnie też zaznaczyło się ich położenie peryferyjne, a zgodnie z badaniami Bańskiego [2005] *im dalej w kierunku peryferii, tym trudniej o osiągnięcie sukcesu. Obszary wiejskie położone w większej odległości od krajowych lub regionalnych centrów ekonomicznych są zdecydowanie mniej atrakcyjne dla inwestorów oraz mają mniejsze szanse rozwoju różnorodnych funkcji gospodarczych.*

Na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego, elementami kluczowymi w strukturze analizowanych podmiotów gospodarczych według rodzajów działalności były usługi (30,6 tys. podmiotów, tj. 65,1% ogółu), a zwłaszcza handel hurtowy i detaliczny (ryc. 13). Przeważały one w gminach należących do strefy podmiejskiej Kielc (Morawica, Daleszyce, Piekoszów, Sitkówka-Nowiny, Zagnańsk, Masłów) oraz na obszarach wiejskich gmin miejsko-wiejskich (Końskie, Busko-Zdrój, Jędrzejów). Dominacja handlu na terenach wiejskich wynikała głównie z relatywnie niskich kosztów związanych z uruchomieniem tego typu działalności oraz możliwości uzyskania wysokich zysków przy niskich nakładach [Kopacz-Wyrwał 2020]. Duża część tych podmiotów powstała w pierwszej połowie lat 90. XX w., wypełniając lukę po wielu likwidowanych państwowych i spółdzielczych sklepach i punktach usługowych [Rosner 2002].

Z kolei duży udział przemysłu i budownictwa (15,1 tys. podmiotów, tj. 32,1% jednostek) charakteryzował gminy, które odznaczały się najwyższym poziomem przedsiębiorczości (Masłów, Morawica, Miedziana Góra, Sitkówka-Nowiny, Krasocin). Lokalizacja tego typu podmiotów wiązała się z istniejącą na tych terenach bazą surowców mineralnych (dolomity, margle, wapień, piaskowce kwarcytowe, gipsy, ility kamionkowe).

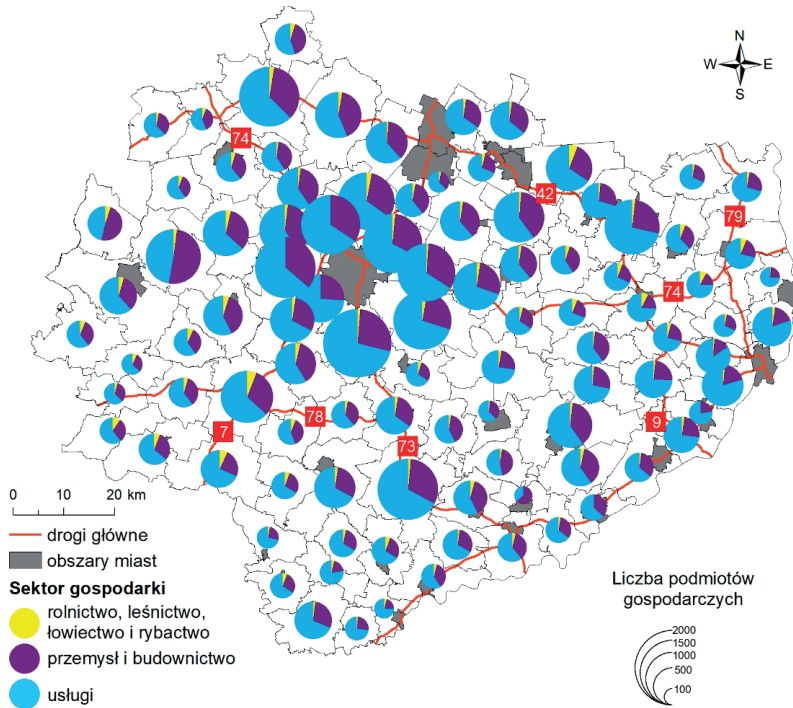
Warto zwrócić uwagę na sektor rolniczy (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo), który w strukturze podmiotów według rodzajów stanowi najmniejszy udział (1,3 tys. podmiotów, tj. 2,9% jednostek). Największa koncentracja podmiotów tego sektora została odnotowana na obszarach o korzystnych warunkach do rozwoju rolnictwa (dobra jakość gleb, sprzyjający lokalny agroklimat, a także warunki wodne).

Przechodząc do analizy zmian wybranych wskaźników społeczno-gospodarczych dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2009-2019 stwierdzono, że przebieg procesów, które one odzwierciedlają, mają podobny charakter jak w całym kraju (ryc. 14). Indeksy te w większości przypadków osiągały wartości średnie, między tymi, które charakteryzowały całe województwo, jak również obszary wiejskie w Polsce. Wyjątek dotyczy jedynie wskaźnika przedsiębiorczości, ponieważ w całym analizowanym okresie jego poziom dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego był najniższy.

Dane dotyczące przyrostu naturalnego dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego w latach 2009-2019 przyjmowały wartości zbliżone do całego województwa, z tą różnicą, że były one na początku omawianego okresu niższe (obszary wiejskie: -1,3‰; województwo: -0,8‰), zaś pod koniec okresu nieco wyższe niż dla całego województwa (obszary wiejskie: -3,0‰; województwo: -3,4‰).

Ponadto, w analizowanych latach na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego, na obszarach wiejskich Polski, jak również w całym woj. świętokrzyskim zmniejszyły się następujące wartości:

Ryc. 13. Podmioty gospodarcze według grup rodzajów działalności na obszarach wiejskich woj. świętokrzyskiego w 2019 r.

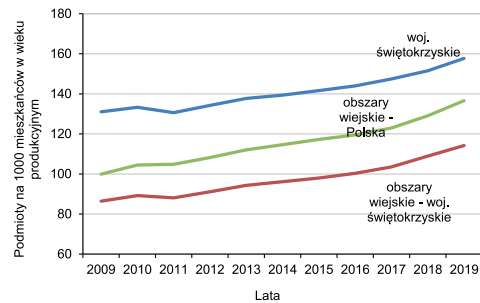
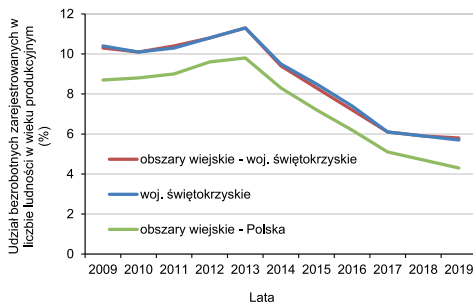
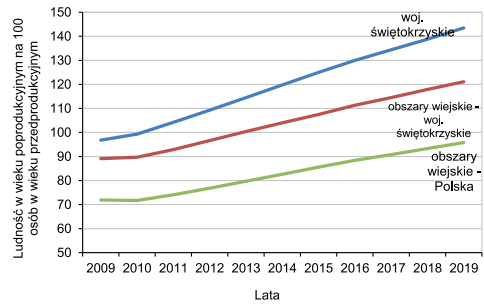
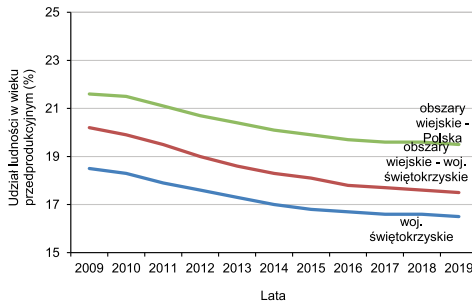
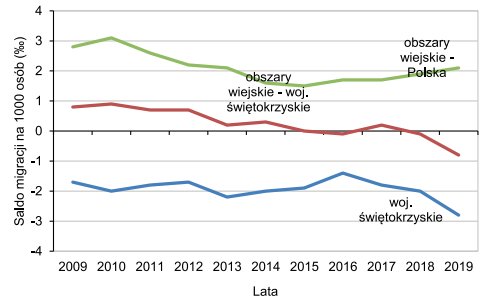
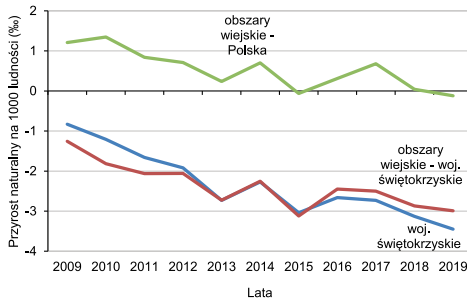
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

- salda migracji na 1000 ludności (z 0,8‰ w 2009 r. do -0,8‰ w 2019 r. – dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego; z -1,7‰ w 2009 r. do -2,8‰ w 2019 r. – dla całego woj. świętokrzyskiego; z 2,8‰ w 2009 r. do 2,1‰ w 2019 r. – dla obszarów wiejskich Polski);
- udziału ludności w wieku przedprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem (z 20,2% w 2009 r. do 17,5% w 2019 r. – dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego; z 18,5% w 2009 r. do 16,5% w 2019 r. – dla całego woj. świętokrzyskiego; z 21,6% w 2009 r. do 19,5% w 2019 r. – dla obszarów wiejskich Polski);
- udziału bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym (z 10,3% w 2009 r. do 5,8% w 2019 r. – dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego; z 10,4% w 2009 r. do 5,7% w 2019 r. – dla całego woj. świętokrzyskiego; z 8,7% w 2009 r. do 4,3% w 2019 r. – dla obszarów wiejskich Polski).

Wzrosła natomiast:

- liczba ludności w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym, czyli wskaźnik obciążenia demograficznego (z 89,1 w 2009 r. do 121,1 w 2019 r. – dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego; z 96,8 w 2009 r. do 143,5 w 2019 r. – dla całego woj. świętokrzyskiego; z 71,9 w 2009 r. do 95,8 w 2019 r. – dla obszarów wiejskich Polski);

- liczba pracujących na 1000 ludności (z 74 w 2009 r. do 79 w 2019 r. – dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego; z 179 w 2009 r. do 196 w 2019 r. – dla całego woj. świętokrzyskiego; z 98 w 2009 r. do 126 w 2019 r. – dla obszarów wiejskich Polski);
- liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, czyli wskaźnik przedsiębiorczości (z 86,4 w 2009 r. do 114,2 w 2019 r. – dla obszarów wiejskich woj. świętokrzyskiego; z 131,0 w 2009 r. do 157,7 w 2019 r. – dla całego woj. świętokrzyskiego; z 99,9 w 2009 r. do 136,6 w 2019 r. – dla obszarów wiejskich Polski).

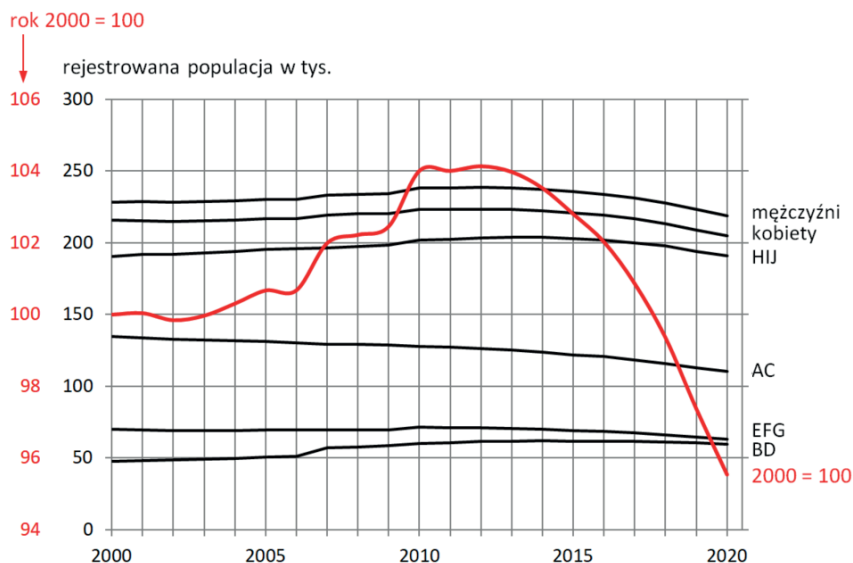
Ryc. 14. Zmiany wartości wybranych wskaźników społeczno-gospodarczych w określonych przekrojach terytorialnych w latach 2009-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL (GUS).

3.2. Zasoby migracyjne

Zasobem migracyjnym teoretycznie jest każdy człowiek, niemniej zwykle uważać się, że potencjalnie najbardziej mobilną kategorią są osoby młode, kończące edukację, zakładające rodziny i wchodzące na rynek pracy albo zmieniające miejsce pracy, zamieszkania i status rodzinny wraz z tzw. biologicznym (demograficznym) cyklem życia. W praktyce oznacza to, że w analizie zasobów migracyjnych szczególny nacisk powinien być położony na osoby w wieku produkcyjnym mobilnym (18-44 lata). To te osoby mają największe znaczenie dla rynku pracy.

Odpowiednią analizę według typów gmin zestawiono na ryc. 15 i w tab. 16. Wynika z niej, że zarejestrowana liczba ludności w wieku 20-44 lata do 2010 r. rosła, ale od 2013 r. notuje się jej szybki spadek. Tak więc kapitał ludzki zwłaszcza w ostatniej dekadzie został znacznie zredukowany – albo wskutek starzenia się populacji, albo wskutek odpływu migracyjnego (czemu poświęcony jest kolejny podrozdział). Zauważalna jest też wyraźna nadwyżka mężczyzn nad kobietami, świadcząca o wysokiej emigracji tej kategorii płci poza granice województwa. Należy podkreślić, że analizy te opierają się na oficjalnej statystyce, która nie obejmuje wszystkich emigracji zagranicznych i wewnętrznych, przez co obszary podmiejskie są na ogół niedoszacowane, a peryferyjne – przeszacowane (o ok. 10,0-20,0%).

Ryc. 15. Zmiany rejestrowanej (zameldowanej) liczby ludności w woj. świętokrzyskim w latach 2000-2020 według płci i kategorii gmin

AC – Kielce i miasta subregionalne, BD – strefy podmiejskie tych miast, EFG – ośrodki lokalne, gminy turystyczne i w korytarzach transportowych, HIJ – gminy typowo wiejskie.

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (GUS) i klasyfikacji Śleszyńskiego i Komornickiego [2016].

Tabela 16. Zmiany liczby rejestrowanej ludności w wieku 20-44 lata w latach 2004-2020 według typów gmin w woj. świętokrzyskim

Typ gminy	Maksymalna liczba zarejestrowanych (zameldowanych) osób w latach 1995-2020		Stan w 2020 r. (wartość maksymalna = 100)
	tys.	rok	
AC (Kielce, Ostrowiec Świętokrzyski, Sandomierz, Starachowice)	142,2	1995	81,6
BD (strefy podmiejskie ww. miast)	62,1	2014	96,5
EFG (ośrodki powiatowe, gminy turystyczne, z silniej rozwiniętym przemysłem i przy szlaku S7)	75,3	1995	88,2
HIJ (gminy typowo rolnicze)	203,7	2013	93,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (GUS).

Warto też zwrócić uwagę, że wraz z depopulacją, jeszcze na podstawie danych ze spisu powszechnego z 1988 r. obserwowano silne starzenie się mieszkańców najmniejszych wsi, w których już wówczas udział ludności w wieku 60 i więcej lat przekraczał 50,0%, np. na obszarze Poniżnia i generalnie południa ówczesnego województwa kieleckiego [Śleszyński 2006]. Następnie w okresie międzyspisywym 1988-2002 w powiatach buskim, jędrzejowskim i pińczowskim, we wsiach o liczbie mieszkańców powyżej 1,0 tys., odnotowano spadek liczby ludności o 5,1%, we wsiach 501-1,0 tys. – o 5,0%, 301-500 – o 7,4%, 101-300 – o 8,4% i do 100 mieszkańców – o 14,7%. Związek z wielkością wsi jest dość wyraźny, choć warto zwrócić uwagę, że silna depopulacja wystąpiła także w niektórych większych wsiach (np. w Chrobrzu o blisko 20,0%).

Obserwowane obecnie silne zmiany w strukturze wieku w najbliższych dekadach najprawdopodobniej zostaną utrzymane i przełożą się na silne niezrównoważenie rynków pracy pod względem popytu na pracę (miejsca pracy tworzone przez instytucje publiczne, przedsiębiorstwa itp.) oraz podaży zasobów pracy (ludność w wieku produkcyjnym, w tym mobilnym). Według szacunku wykonanego na potrzeby *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju* [Śleszyński 2018], w perspektywie 2050 r. należy się spodziewać ok. 145,0 tys. brakujących pracowników (tab. 17, ryc. 16). Stanowiąc ma to 32,0% szacowanego na ten rok rynku pracy województwa oraz analogicznie 47,0% zasobów pracy. Są to jedne z najwyższych wartości w kraju (ustępujące jedynie sytuacji w woj. opolskim), świadczące o głębokim braku równowagi na rynku pracy. Trudno bowiem sobie wyobrazić, że jedną trzecią populacji pracujących w woj. świętokrzyskim mogą stanowić np. imigranci zagraniczni, choć takiego scenariusza nie można wykluczyć. Według zestawień Górny i Śleszyńskiego [2019] nt. wydanych oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcom (głównie Ukraincom), w 2017 r. w woj. świętokrzyskim jako miejscu świadczenia pracy wydano takich dokumentów na łączną liczbę 34,2 tys., w tym 9,0 tys. w Kielcach. Liczba ta jest wprawdzie zawyżona (według szacunków Ośrodka Badań nad Migracjami o ok. 20,0%), ale nie obejmuje obcokra-

ojców zatrudnionych w Polsce na podstawie pozwolenia na pracę. Warto jeszcze uzupełnić, że według danych na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) w województwie średniorocznie w 2017 r. pracowało 439,0 tys. osób, a w końcu 2020 r. – 433,0 tys. Według alternatywnych szacunków Śleszyńskiego i Wiedermanna [2020] na koniec 2016 r. w woj. świętokrzyskim pracowało 487,0 tys. osób, z czego w samych Kielcach – 103,0 tys.

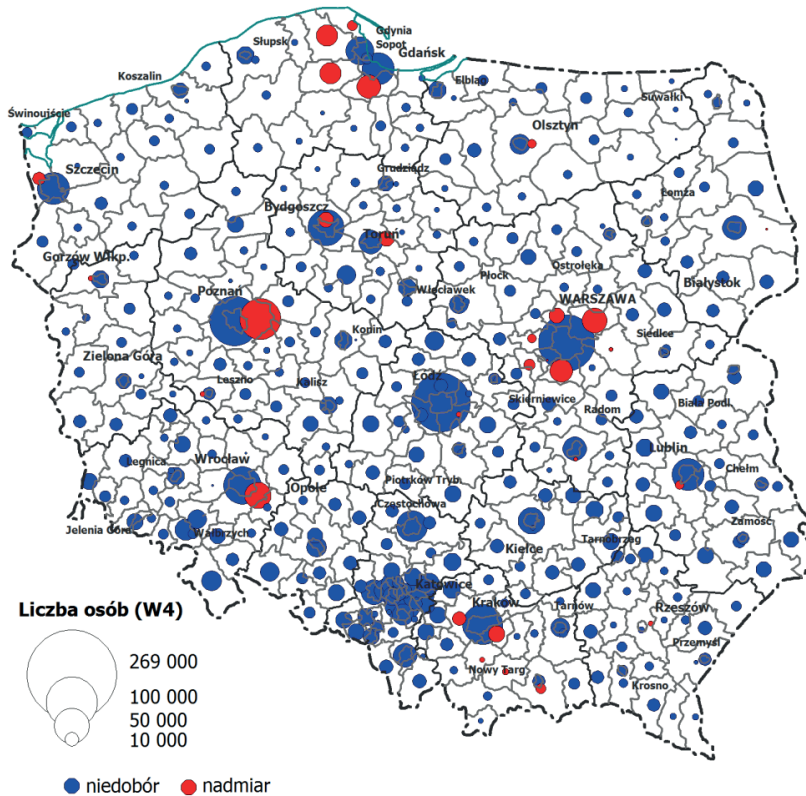
Tabela 17. Warianty symulacyjne popytu i podaży w Polsce w 2050 r. według województw (wariant tzw. realistyczny)

Województwo	Liczba pracujących w 2016 r. (tys.)	Prognoza w 2050 r. (tys.)			Luka podażowa (%) w stosunku do:	
		popyt	podaż	luka (niedobór)	popytu	podaży
dolnośląskie	1 194	1 074	822	-252	-23,5	-30,7
kujawsko-pomorskie	842	758	598	-160	-21,1	-26,7
lubelskie	888	800	558	-241	-30,2	-43,2
lubuskie	416	375	292	-83	-22,2	-28,5
łódzkie	1 075	968	656	-312	-32,2	-47,5
małopolskie	1 419	1 277	1 124	-153	-12,0	-13,6
mazowieckie	2 365	2 128	1 861	-267	-12,6	-14,4
opolskie	393	354	226	-129	-36,3	-57,0
podkarpackie	832	749	611	-137	-18,3	-22,5
podlaskie	481	432	311	-122	-28,2	-39,3
pomorskie	936	842	772	-70	-8,3	-9,1
śląskie	1 899	1 709	1 166	-543	-31,8	-46,6
świętokrzyskie	505	455	310	-145	-31,9	-46,9
warmińsko-mazurskie	544	490	384	-105	-21,5	-27,4
wielkopolskie	1 542	1 388	1 172	-216	-15,6	-18,5
zachodniopomorskie	669	602	467	-136	-22,5	-29,1
Polska ogółem	16 000	14 400	11 328	-3 072	-21,3	-27,1

Źródło: Śleszyński [2018], (rozszerzone).

3.3. Natężenie i kierunki rejestrowanych przemieszczeń ludności

Analizy wskazują, że woj. świętokrzyskie jest regionem umiarkowanie odpływowym w skali kraju (ryc. 17). W latach 1989-2019 z województwa w przemieszczeniach międzygminnych odpłynęło 434,6 tys. osób, a napłynęło 353,7 tys. Wystąpiło więc ujemne saldo w wysokości 80,9 tys. osób. W tym samym czasie z typów HIJ (gminy

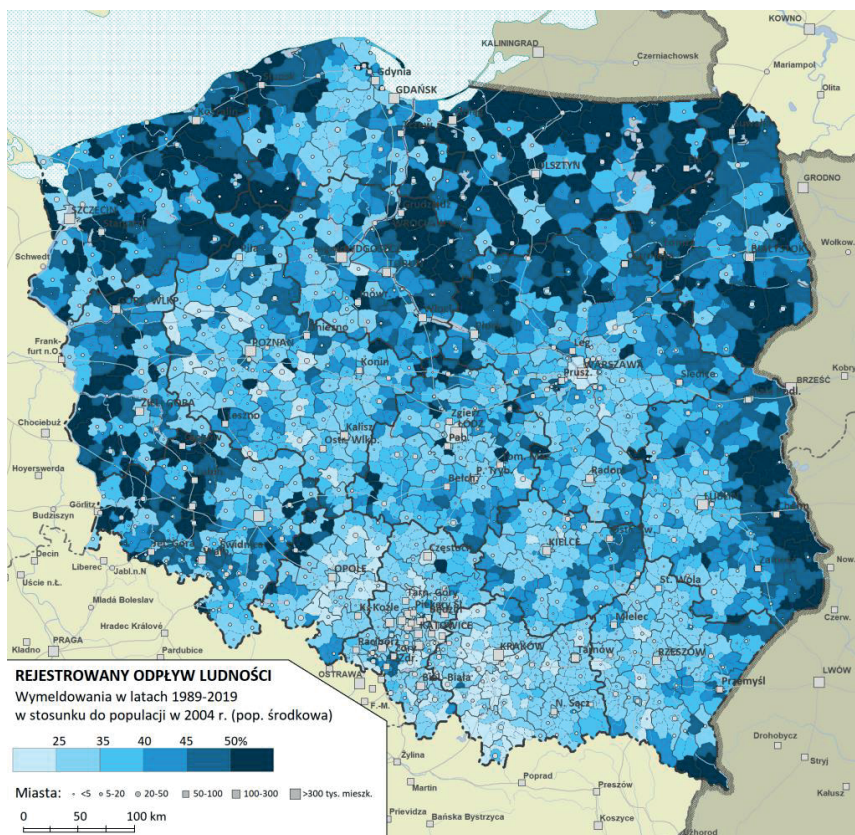

Ryc. 16. Bilans popytu miejsc pracy i podaży zasobów pracy w 2050 r. według powiatów w tzw. wariancie realistycznym

Źródło: Śleszyński [2018].

typowo wiejskie) odplynęło 211,1 tys., napłynęło 152,0 tys. i saldo wyniosło -59,1 tys. Oznacza to znacznie silniejszy drenaż obszarów wiejskich (wskaźnik efektywności dla województwa ogółem wyniósł -10,3%, a dla gmin HIJ -16,3%). Warto zwrócić uwagę, że wolumen napływów i odpływów zmniejszał się w całym okresie (w gminach HIJ z poziomu powyżej 3,0 tys. osób w latach 1989-1991 do 1,5-2,0 tys. w latach 2018-2019), co jednak może być zafałszowane wskutek braku rejestracji części wymeldowań. Największy drenaż charakteryzował północno-wschodnią część województwa (na wschód i południe od Ostrowca Świętokrzyskiego), gdzie niejednokrotnie ubyło blisko 50,0% ludności (Ćmielów, Lipnik, Sadowie, Tarłów), a także np. Raków i Tuczępy (na południu) czy Fałkowice i Nagłowice (na zachodzie). Najmniejszy odpływ wystąpił w rejonie Kielc, np. w Strawczynie było to poniżej 25,0% populacji z 2004 r.

W latach 1989-2019 na obszarze dzisiejszego woj. świętokrzyskiego stwierdzono łącznie 538,7 tys. zameldowań i wymeldowań (bez uwzględnienia podziału na miasta i obszary wiejskie w gminach miejsko-wiejskich). Z tego niecała połowa (46,3%) dotyczyła przemieszczeń wewnętrznych (w obrębie województwa). Struktura ta była dość stabilna w całym okresie i zmieniała się zwykle w przedziale 44,0-48,0%

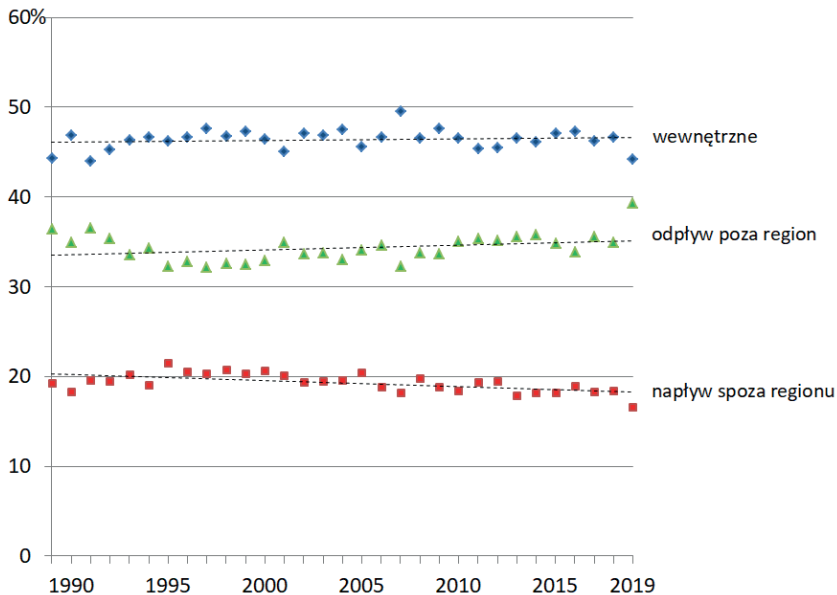
Ryc. 17. Rejestrowany odpływ ludności w Polsce według gmin w latach 1989-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (macierze zameldowań międzygminnych).

(ryc. 18). Po ok. 1995 r. zauważalny jest powolny spadek napływów spoza regionu (z ok. 20,0% do 18,0%) oraz wzrost odpływów poza region (z ok. 32,0% do 34,0%, a nawet 39,0% w 2019 r. – ten ostatni wynik może mieć związek z aktualizacją bilansów ludności w gminach, w związku z przygotowaniem rejestrów administracyjnych do spisu powszechnego w 2021 r.).

Główne kierunki migracji w woj. świętokrzyskim na tle kraju w najnowszym okresie, tj. w latach 2015-2019, zobrazowano na ryc. 19. Z analizy wynika, że region świętokrzyski leży pomiędzy dwoma silnymi centrami migracyjnymi – Warszawą i Krakowem, a Kielce bardzo słabo zaznaczają się w strukturze przemieszczeń. Kolejne zobrazowania (ryc. 20) pokazują kierunki i natężenie rejestrowanych migracji w całym okresie 1989-2019. Ciężenia są skierowane w stronę północno-zachodnią, w tym są dość wyraźne powiązania np. z odległym Trójmiastem, a nawet Szczecinem i Koszalinem.

Z kolei rycina dotycząca powiązań wewnętrznych wskazuje na niekwestionowaną rolę Kielc jako głównego lidera przemieszczeń w woj. świętokrzyskim, ale warto zwrócić uwagę na zaznaczające się bieguny w postaci Ostrowca Świętokrzyskiego,

Ryc. 18. Udział rejestranych migracji wewnętrznych w woj. świętokrzyskim (w granicach z 1999 r.) według głównych kierunków w latach 1989-2019 (wraz z linią trendu)

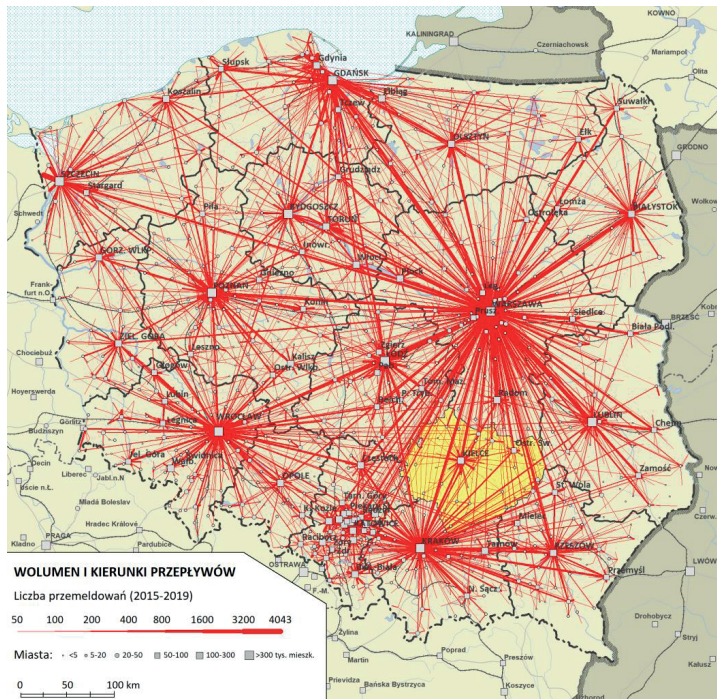
Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Sandomierza i Staszowa, a także w nieco mniejszym stopniu Końskich, Starachowic oraz Jędrzejowa, Pińczowa i Buska-Zdroju (ryc. 21). Są to ośrodki subregionalne lub lokalne (powiatowe). Warto zwrócić uwagę, że niektóre ośrodki lokalne nie odgrywają takiej roli, np. położona na zachodzie województwa Włoszczowa.

Jeśli chodzi o bardziej szczegółowe procesy rozłożone w czasie, to analiza zagregowanych przepływów między typami gmin (tab. 18) dostarcza następujących wniosków:

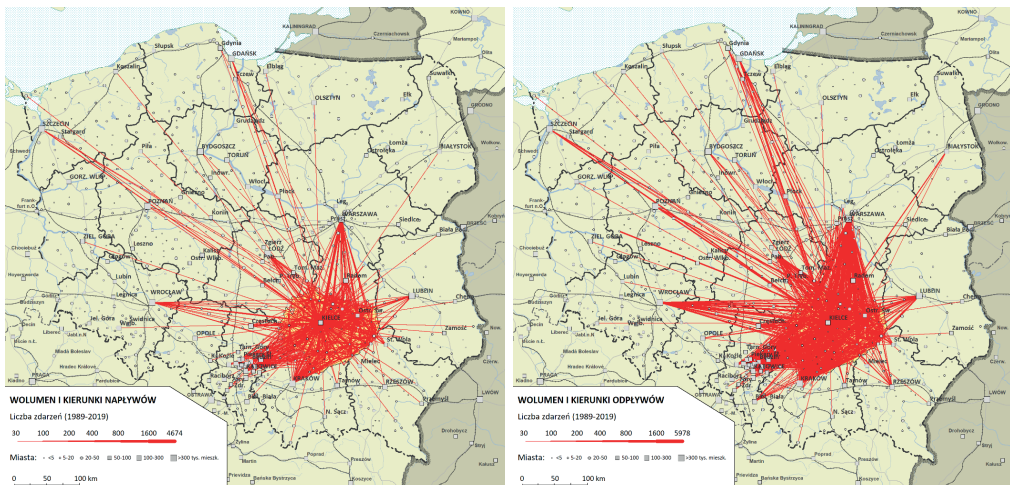
- Największy udział w migracjach miały obszary typowo wiejskie (w latach 1989-2019 stanowiły one 44,8% wszystkich przemieszczeń), następnie migracje związane z Kielcami (napływ i odpływ w różnych kierunkach) – 17,4% oraz migracje związane z miastami subregionalnymi (12,5%).
- Wyróżniającym się kierunkiem migracji była strefa podmiejska Kielc (90,7 tys. napływów, 16,9% udziału w ogóle przepływów). Inne ruchy suburbanizacyjne związane ze strefami podmiejskim miast subregionalnych koncentrowały 69,0 tys. (12,8%) migracji. W sumie wzrost migracji do stref podmiejskich jawi się jako jeden z głównych procesów w województwie.
- Na napływy wewnętrzne w woj. świętokrzyskim przypadło 249,6 tys. przemieszczeń, a na zewnętrzne (spoza regionu) – 104,1 tys., a więc niespełna 30,0%. Z tego najpopularniejsze województwa źródłowe to mazowieckie (21,5% spośród napływów spoza regionu) i – co szczególnie interesujące – śląskie (21,1%). Kolejne dwa województwa skoncentrowały 14,1% (woj. małopolskie) i 10,7% (woj. podkarpackie) napływów.

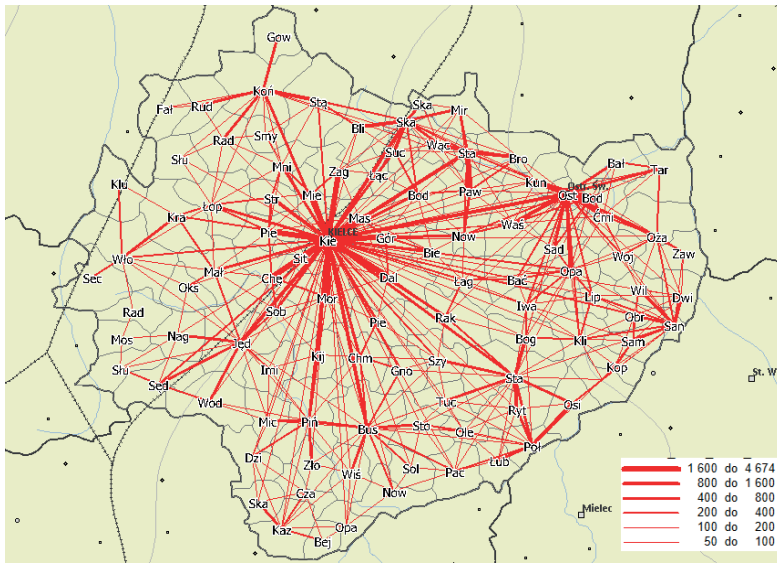
Ryc. 19. Główne kierunki rejestrowanych migracji wewnętrznych w latach 2015-2019 w woj. świętokrzyskim na tle kraju

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Ryc. 20. Główne kierunki rejestrowanych migracji wewnętrznych i zewnętrznych względem granic województwa (w granicach z 1999 r.) w latach 1989-2019 w woj. świętokrzyskim

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Ryc. 21. Główne kierunki rejestrowanych migracji wewnętrznych wewnątrz woj. świętokrzyskiego w latach 1989-2019 (w granicach województwa z 1999 r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

- Na odpływy wewnętrzne w województwie przypadło 249,6 tys. przemieszczeń (tyle samo co napływów), a na zewnętrzne – 184,9 tys. (42,6%). Najpopularniejsze kierunki odpływu na zewnątrz to województwa: mazowieckie (26,9%), śląskie (21,1%), małopolskie (17,8%).
- Woj. świętokrzyskie ma ujemny bilans migracyjny w porównaniu do wszystkich innych województw, w największym stopniu w zestawieniu z mazowieckim (-27,4 tys. osób w latach 1989-2019), a następnie małopolskim (-18,2 tys.) i śląskim (-17,1 tys.). Najbardziej wyrównany bilans występuje w przypadku woj. podkarpackiego (-0,04 tys. osób).

Podsumowując, w świetle przedstawionych danych graficznych i tabelarycznych, woj. świętokrzyskie jawi się jako region o opóźnieniu urbanizacyjnym, w którym przepływy ze wsi do różnej wielkości miast zostały w znacznym stopniu zastąpione procesami suburbanizacji. W kolejnych dekadach następuje spadek atrakcyjności migracyjnej względem innych regionów kraju. Rośnie też drenaż zasobów ludzkich na dwóch poziomach: krajowym (odpływ w stronę Warszawy, Krakowa oraz konurbacji katowickiej, a w mniejszym stopniu do Wrocławia, Poznania, Łodzi i Lublina) i wewnątrzregionalnym (Kielce ze strefą podmiejską).

Migracje wewnętrzne zachodzą na różne odległości, przy czym pokonanie dłuższego dystansu oznacza na ogół, że docelowe miejsce migracji z jakichś powodów było bardziej atrakcyjne. Są to najczęściej sytuacje związane z poszukiwaniem pracy i planami związanymi z zakładaniem rodziny. Założenia te leżą u podstaw konstrukcji wskaźnika atrakcyjności migracyjnej (WAM) [Śleszyński 2020a], w którym proponuje

Tabela. 18. Przepływy migracyjne związane z woj. świętokrzyskim między typami gmin w latach 1989-2019

		typ gmin napływu										Ra- zem
		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	
w tys.												
typ gmin odpływu	A	18,2	29,4	6,6	1,6	6,4	1,5	2,9	4,8	7,4	15,3	94,0
	B	15,9	7,5	1,8	0,5	1,7	0,5	0,8	1,2	2,9	6,4	39,3
	C	17,6	4,4	7,5	9,9	3,5	0,6	1,2	7,6	8,1	6,8	67,2
	D	3,0	1,0	9,4	1,4	1,4	0,3	0,4	1,7	2,2	2,4	23,1
	E	16,0	4,3	4,6	1,4	2,5	1,2	1,5	2,1	9,5	6,5	49,7
	F	1,8	0,7	0,6	0,2	1,6	0,4	0,2	0,2	0,5	1,1	7,3
	G	5,0	1,1	1,2	0,3	1,6	0,2	0,8	0,6	1,4	4,2	16,6
	H	11,2	2,4	11,6	2,3	2,5	0,3	0,9	9,3	7,5	4,6	52,7
	I	16,9	5,2	11,8	2,6	11,5	0,6	1,6	6,5	16,5	10,5	83,8
	J	28,5	10,6	10,6	3,3	9,1	1,4	5,8	4,6	10,3	20,9	105,0
	Razem	134,2	66,6	65,6	23,6	41,9	6,9	16,1	38,7	66,4	78,8	538,7
w %												
typ gmin odpływu	A	3,4	5,5	1,2	0,3	1,2	0,3	0,5	0,9	1,4	2,8	17,4
	B	3,0	1,4	0,3	0,1	0,3	0,1	0,1	0,2	0,5	1,2	7,3
	C	3,3	0,8	1,4	1,8	0,7	0,1	0,2	1,4	1,5	1,3	12,5
	D	0,6	0,2	1,7	0,3	0,3	0,0	0,1	0,3	0,4	0,4	4,3
	E	3,0	0,8	0,9	0,3	0,5	0,2	0,3	0,4	1,8	1,2	9,2
	F	0,3	0,1	0,1	0,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0,1	0,2	1,4
	G	0,9	0,2	0,2	0,1	0,3	0,0	0,2	0,1	0,3	0,8	3,1
	H	2,1	0,5	2,2	0,4	0,5	0,1	0,2	1,7	1,4	0,9	9,8
	I	3,1	1,0	2,2	0,5	2,1	0,1	0,3	1,2	3,1	2,0	15,5
	J	5,3	2,0	2,0	0,6	1,7	0,3	1,1	0,9	1,9	3,9	19,5
	Razem	24,9	12,4	12,2	4,4	7,8	1,3	3,0	7,2	12,3	14,6	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

się, aby był on saldem pracy napływowej i odpływowej, tj. iloczynów liczby i odległości przemieszczeń:

$$WAM = P_m = \sum_{i=n}^n M_N S - \sum_{i=n}^n M_O S, \text{ gdzie:}$$

P_m – praca migracyjna,

M_N – liczba napływów,

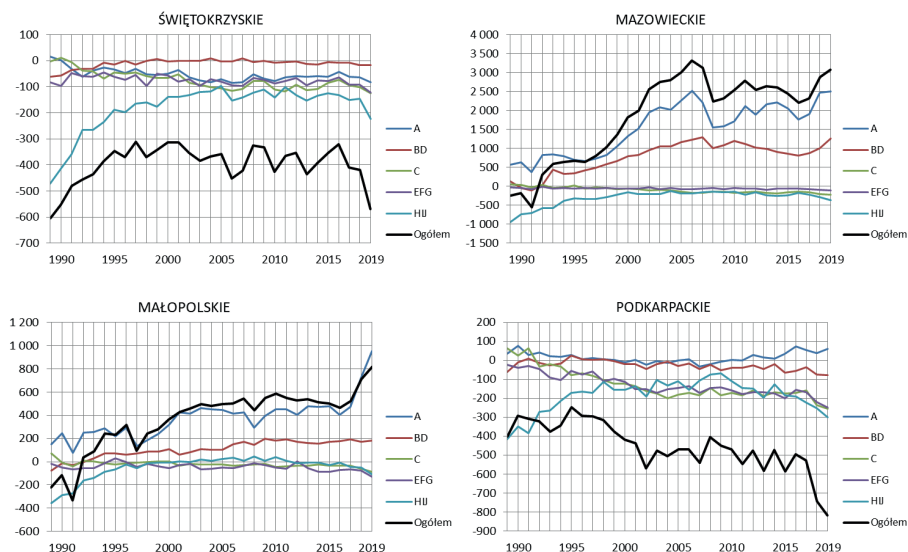
M_O – liczba odpływów,

S – odległość miejsc źródłowych i docelowych przemieszczeń.

Zaproponowany wskaźnik przyjmuje wartości bezwzględne w osobokilometrach, możliwe jest też ustalenie udziałów w migracyjnej pracy napływowej lub odpływowej, np. kraju i poszczególnych regionów.

Wyniki analiz dla określonych typów gmin przedstawiono na ryc. 22, a dla gmin – w tab. 19. W przypadku zmian według typów gmin zwraca uwagę najpierw wzrost sumarycznego wskaźnika dla obszaru całego województwa do ok. 2000 r., następnie jego stabilizacja do ok. 2015 r., potem szybki spadek. Dokładniejsza analiza wskazuje na dużą w tym rolę pozycji Kielc. Co interesujące, niemal w całym okresie 1989-2019 wskaźnik był ujemny, nawet w strefach podmiejskich utrzymywał się w okolicach zera. Warto dodać, że również w sąsiednim woj. podkarpackim w ostatnich pięciu latach nastąpił silny spadek wskaźnika atrakcyjności migracji. Jednocześnie woj. małopolskie i mazowieckie odnotowały wzrost, przede wszystkim za sprawą swych stolic. Tak więc pogorszenie się atrakcyjności migracyjnej woj. świętokrzyskiego trzeba interpretować jako efekt konkurencji międzyregionalnej oraz postępującej polaryzacji społeczno-gospodarczej, zaostrzającej się wskutek wspomnianej powiększającej się luki podażowej na rynku pracy.

Ryc. 22. Zmiany wskaźnika atrakcyjności migracyjnej (WAM) na obszarach obecnych województw: świętokrzyskiego i wybranych sąsiednich, w latach 1989-2019
Wartości WAM w tys. osobokilometrów.

Źródło: na podstawie [Śleszyński 2020b].

Tabela 19. Wartości wskaźnika atrakcyjności migracyjnej w gminach woj. świętokrzyskiego w różnych okresach po 1989 r.

Gmina	Typ GUS (2018 r.)	Liczba ludności w 2018 r. (tys.)	Średnioroczna wartość WAM (tys. osobokilometrów)			
			1989-1991	2004-2006	2017-2019	na 1 mieszk.
Baćkowice	w	4,9	-8,4	-1,1	-1,4	-281
Bałtów	w	3,5	-3,8	-0,5	-1,1	-318
Bejsce	w	4,1	-4,5	0,1	0,1	22

Gmina	Typ GUS (2018 r.)	Liczba ludności w 2018 r. (tys.)	Średnioroczna wartość WAM (tys. osobokilometrów)			
			1989-1991	2004-2006	2017-2019	na 1 mieszk.
Bieliny	w	10,3	-7,4	-0,9	-1,5	-144
Bliżyn	w	8,2	-5,9	-2,8	-2,4	-296
Bodzechów	w	13,5	-1,6	-4,2	-5,8	-429
Bodzentyn	mw	11,6	-6,4	-2,0	-2,9	-246
Bogoria	w	7,8	-7,2	-2,1	-3,3	-422
Brody	w	11,0	-6,6	-0,8	-2,9	-262
Busko-Zdrój	mw	32,4	-10,0	-9,2	-10,4	-319
Chęciny	mw	15,1	-8,4	1,0	-1,3	-87
Chmielnik	mw	11,4	-8,7	1,1	-2,1	-189
Czarnocin	w	3,8	-5,0	-1,6	-0,1	-18
Ćmielów	mw	7,4	-3,7	-2,2	-2,3	-310
Daleszyce	mw	15,8	-6,4	0,5	0,2	12
Dwikozy	w	8,9	-3,4	-0,8	-3,3	-378
Działoszyce	mw	5,0	-5,9	-2,3	-1,7	-337
Falków	w	4,5	-11,3	-1,4	-3,8	-848
Gnojno	w	4,4	-5,4	-0,1	-0,8	-171
Gowarczów	w	4,7	-2,3	0,4	-1,2	-266
Górno	w	14,3	-3,1	1,5	1,3	88
Imielno	w	4,4	-6,9	0,1	-0,7	-164
Iwaniska	w	6,7	-10,7	-1,4	-2,2	-330
Jędrzejów	mw	28,3	-14,0	-9,2	-12,0	-422
Kazimierza Wielka	mw	16,3	-5,2	-1,7	-2,2	-138
Kielce	m	196,8	-4,8	-79,7	-69,5	-353
Kije	w	4,4	-5,1	-1,1	-0,5	-117
Klimontów	w	8,1	-6,1	-3,8	-4,9	-607
Kluczewsko	w	5,2	-7,7	0,4	-0,7	-140
Końskie	mw	35,7	-18,9	-13,6	-18,5	-518
Koprzywnica	mw	6,7	-2,9	-2,0	-4,7	-698
Krasocin	w	10,7	-10,0	-2,1	-1,7	-156
Kunów	mw	9,9	-6,1	-2,5	-4,7	-476
Lipnik	w	5,3	-6,7	-2,9	-1,5	-290
Łagów	mw	6,9	-9,3	-1,4	-2,9	-416
Łączna*	w	5,1	-	0,2	-1,0	-202
Łoniów	w	7,6	-2,8	0,2	-1,6	-216
Łopuszno	w	9,1	-14,9	-0,6	-1,1	-116

Gmina	Typ GUS (2018 r.)	Liczba ludności w 2018 r. (tys.)	Średnioroczna wartość WAM (tys. osobokilometrów)			
			1989-1991	2004-2006	2017-2019	na 1 mieszk.
Łubnice	w	4,1	-1,2	0,1	-0,8	-183
Małogoszcz	mw	11,6	-7,7	-3,3	-3,5	-301
Masłów	w	10,8	-0,6	1,1	-0,3	-25
Michałów	w	4,6	-3,9	-1,4	-1,0	-213
Miedziana Góra	w	11,4	-0,4	1,7	0,7	60
Mirzec	w	8,3	-6,6	-1,2	-2,4	-287
Mniów	w	9,4	-13,2	-0,9	-1,2	-129
Morawica	mw	16,3	-6,1	4,6	3,4	206
Moskorzew	w	2,7	-3,7	-1,1	-0,9	-333
Nagłowice	w	5,0	-8,8	-2,2	-0,8	-153
Nowa Słupia	mw	9,5	-10,3	-1,4	-1,2	-127
Nowy Korczyn	mw	6,0	-4,5	0,9	-2,2	-361
Obrazów	w	6,4	-3,8	-2,7	-2,6	-398
Oksa	w	4,6	-1,6	-0,4	0,6	123
Oleśnica	mw	3,9	-4,6	-8,5	0,0	10
Opatowiec	mw	3,3	-3,2	-1,1	0,3	89
Opatów	mw	11,9	-10,1	-4,1	-4,0	-337
Osiek	mw	7,7	-6,9	-1,8	-2,4	-312
Ostrowiec Św.	m	69,9	9,0	-51,1	-53,9	-771
Ożarów	mw	10,9	-3,5	-7,0	-7,4	-680
Pacanów	mw	7,4	-8,3	-0,4	0,4	50
Pawłów	w	15,3	-9,2	-1,6	-3,3	-217
Piekoszów	w	16,4	-2,7	1,1	-2,1	-127
Pierzchnica	mw	4,8	-5,4	-0,4	-0,5	-99
Pińczów	mw	20,9	-5,6	-5,8	-9,6	-457
Połaniec	mw	11,9	8,4	-4,0	-13,5	-1133
Radków	w	2,5	-4,2	-0,3	-0,1	-24
Radoszyce	mw	9,0	-8,3	-5,1	-2,8	-312
Raków	w	5,7	-11,7	-1,3	-1,6	-290
Ruda Maleniecka	w	3,1	-4,1	-0,5	-0,6	-200
Rytwiany	w	6,4	-3,2	0,6	-1,7	-267
Sadowie	w	4,0	-2,0	-0,9	-1,5	-374
Samborzec	w	8,6	-1,7	-2,9	-5,2	-602
Sandomierz	m	23,9	13,3	-17,6	-16,5	-693
Secemin	w	4,9	-5,4	-0,5	-1,4	-285

Gmina	Typ GUS (2018 r.)	Liczba ludności w 2018 r. (tys.)	Średnioroczna wartość WAM (tys. osobokilometrów)			
			1989-1991	2004-2006	2017-2019	na 1 mieszk.
Sędziszów	mw	12,6	-6,2	-5,1	-5,0	-396
Sitkówka-Nowiny	w	7,8	-1,3	0,1	-0,5	-68
Skalbmierz	mw	6,5	-5,9	0,9	-0,8	-121
Skarżysko Kościelne*	w	6,1	–	-1,3	-4,7	-759
Skarżysko-Kamienna	m	46,0	-4,6	-34,2	-38,7	-842
Słupia	w	4,4	-4,3	-0,2	-0,8	-183
Słupia Konecka	w	3,4	-2,2	-0,9	-1,0	-297
Smyków*	w	3,8	–	0,6	-0,6	-159
Sobków	w	8,5	-5,1	1,6	0,1	15
Solec-Zdrój	w	5,1	-8,9	1,0	0,5	101
Starachowice	m	49,5	-21,6	-39,4	-36,1	-729
Staszów	mw	25,9	-2,5	-13,0	-13,9	-536
Stąporków	mw	17,2	-17,2	-6,9	-11,3	-657
Stopnica	mw	7,7	-3,4	-2,0	-2,5	-321
Strawczyn	w	10,7	-2,7	0,2	0,7	68
Suchedniów	mw	10,3	-8,1	-3,7	-6,1	-595
Szydłów	mw	4,7	-8,1	-0,5	-1,9	-403
Tarłów	w	5,3	-4,8	-0,1	-2,1	-393
Tuczępy	w	3,8	-4,7	-0,1	0,7	180
Waśniów	w	6,9	-2,7	-0,3	-2,6	-382
Wąchock	mw	6,9	-6,0	-2,8	-1,3	-191
Wilczyce	w	3,8	-2,2	-1,8	-2,0	-537
Wiślica	mw	5,6	-7,4	-2,1	-1,0	-185
Włoszczowa	mw	19,5	-4,4	-5,3	-9,7	-497
Wodzisław	w	7,1	-7,2	-1,7	-3,1	-438
Wojciechowice	w	4,1	-2,0	-2,4	-1,2	-289
Zagnańsk	w	13,0	-2,0	-0,8	-0,6	-45
Zawichost	mw	4,5	-1,1	-2,5	-3,4	-760
Złota	w	4,5	-2,9	-1,2	-0,6	-135
Województwo ogółem		1 247,7	-545,9	-392,3	-466,2	-374

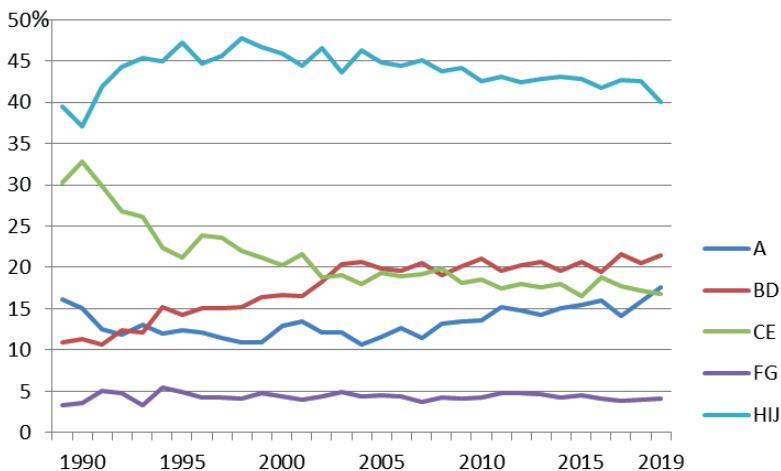
* gminy, które powstały po 1991 r.

Źródło: na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

W przypadku obszarów typowo wiejskich woj. świętokrzyskiego (gminy w typie HIJ) obserwować możemy szybki wzrost w latach 1990-2000, a następnie stabilizację i spadek WAM. Taki układ wynika z odległości migracji, będących w coraz mniejszym stopniu kontynuacją procesów urbanizacji regionu rolniczego w warunkach silnej industrializacji. Przed 1989 r., a zwłaszcza 1980 r., świętokrzyska (kielecka) wieś tradycyjnie stanowiła zaplecze dużych ośrodków przemysłowych na południu i w centrum kraju. Tymczasem załamanie przemysłowe na początku transformacji spowodowało wyhamowanie dalekich migracji oraz zwiększenie roli Kielc w przyciąganiu migrantów. Pozwoliło to na zmniejszenie się ujemnych wartości WAM z poziomu ok. -500,0 tys. osobokilometrów (1989 r.) do -200,0 tys. (1995 r.) i -100,0 tys. (2005 r.). Jednak w ostatnich latach gminy typowo wiejskie odnotowują ponowny spadek wartości WAM (-200,0 tys. osobogodzin w 2019 r.).

Na ryc. 23 zestawiono strukturę napływów ludności w woj. świętokrzyskim w analizowanych trzech dekadach po 1989 r. W tym czasie silnie zyskiwały strefy podmiejskie (przekraczając w 2003 r. granicę 20,0% wszystkich napływów w regionie). Zyskiwały również Kielce, choć wzrost ten był znacznie mniejszy, a do 1998 r. występował także spadek. Pozostałe typy miast i gmin traciły, w tym najwyraźniej miasta średnie (CE), których udział w strukturze napływów z ok. 30,0% na początku lat 90. zmniejszył się po blisko 30 latach do 17,0%, a więc prawie o połowę. Przy tym silny spadek następował w latach 1991-2005, a następnie negatywny trend został nieco wyhamowany.

Jednak największy udział napływów dotyczył gmin typowo wiejskich. Jeszcze do 2000 r. wzrastał on (do rekordowo 47,8% w 1998 r.), by w 2019 r. spaść do nieco ponad 40,0%. Taki układ nie jest przypadkowy i daje się wytłumaczyć opóźnieniem urbanizacyjnym, które w przypadku wiejskiej i rolniczej struktury regionu skutkuje wciąż dużym udziałem przemieszczeń w obrębie wsi.

Ryc. 23. Struktura napływów w typach gmin w woj. świętokrzyskim w latach 1989-2019

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Przyczyn tych procesów upatrywać należy w transformacji społeczno-gospodarczej regionu po 1989 r., która spowodowała silną deindustrializację większości miast (zwłaszcza w rejonie Staropolskiego Okręgu Przemysłowego) i problemy z utrzymaniem ich dotychczasowej bazy ekonomicznej. Następnie reforma administracyjna w 1999 r. przyczyniła się do krótkotrwałego wzrostu pozycji Kielc (w latach 2000-2001 udział napływów wzrósł do 12,9-13,5%), ale w dłuższym okresie decydująca okazała się silniejsza konkurencja ze strony Warszawy i Krakowa. Jednocześnie sytuacja stolicy województwa nie pozwoliła utrzymać pozycji dość silnego ośrodka regionalnego i miasto charakteryzuje się, wraz z Częstochową i Radomiem, jednymi z najgorszych wskaźników atrakcyjności migracyjnej (według danych za 2019 r., na 58 ośrodków powyżej 60,0 tys. mieszkańców, odpowiednio 50. i 56. miejsce w kraju, podczas gdy Kielce – 52. [Śleszyński 2020b]).

W sumie dane dowodzą słabej atrakcyjności migracyjnej regionu. Podstawowym problemem jest silne niedowartościowanie większych ośrodków miejskich, w tym Kielc, mniej atrakcyjnych niż Warszawa czy Kraków.

Dla osiągnięcia celów monografii szczególnie ważne jest rozpoznanie procesów migracyjnych zachodzących w populacji ludzi młodych, wkraczających na rynek pracy. Dlatego też w dalszej kolejności przeanalizowano przemieszczenia w woj. świętokrzyskim osób w wieku 20-34 lata w typach gmin, w których problem depopulacji jest najsilniejszy. Są to zwłaszcza typowe gminy wiejskie (typy HIJ), gminy w korytarzach transportowych (G), turystyczno-przemysłowe (F), a także duża część gmin miejsko-wiejskich z zazwyczaj niewielkim miastem (E).

Na początku analizy trzeba podkreślić, że w tej kategorii wieku niedoszacowania migracji są największe. W porównaniach wyników spisu powszechnego z maja 2002 r. i bilansu ludności z grudnia 2001 r. wykazywano, że w gminach najsilniej odpływowych stany ludności w wieku 20-34 lata były zawyżone nawet o 20,0% [Śleszyński 2005]. Dlatego też wyniki mają charakter orientacyjny, a skala zniekształceń struktury płci w wieku produkcyjnym mobilnym może mieć w województwie najprawdopodobniej jeszcze większe rozmiary.

Dane zestawione w tab. 20 informują, że w latach 2015-2019 blisko połowa (43,0-48,0%) odpływów dotyczy kategorii wieku 20-34 lata, z czego najwięcej (również blisko połowa) – kategorii 25-29 lat. Wartości te są dość stabilne w całym okresie. W tych samych latach z gmin województwa wyjechało 32,3 tys. kobiet i 27,7 tys. mężczyzn. Największe dysproporcje wystąpiły w kategorii 20-24 lata, gdyż na 100 mężczyzn przypadło aż 218 kobiet (tab. 21). W pozostałych kategoriach wieku dysproporcje też były znaczne (147-162 emigrujących kobiet na 100 mężczyzn).

Największe zaburzenie miało miejsce w odpływie z gmin typowo wiejskich w kategorii wieku 20-24 lata (tab. 22). W typach HIJ na 100 emigrujących mężczyzn przypadło aż 264-275 kobiet (przy tym w gminach typowo wiejskich nie było prawidłowości w zakresie dynamiki w czasie) – (tab. 23). Bardzo wysoka była też nierównowaga w strefach podmiejskich (210-249) oraz w typach EF (184-185).

Najmniejsze dysproporcje wystąpiły w odpływie z Kielc (134 kobiet na 100 mężczyzn – co jest i tak bardzo wysoką wartością). W pozostałych dwóch starszych kategoriach wieku dysproporcje były słabsze. W wieku 30-34 lata w niektórych typach

Tabela 20. Rejestrowany odpływ ogółem ludności z woj. świętokrzyskiego według wieku w latach 2015-2019

Rok	Odpływ ogółem	W tym w wieku (lata)				
		20-34	20-24	25-29	30-34	
	tys.	% odpływów we wszystkich kategoriach wieku w danym roku				
2015	11,2	5,3	47,6	8,2	21,6	17,8
2016	10,7	4,9	45,9	7,7	20,8	17,4
2017	11,5	5,1	44,3	6,9	19,7	17,7
2018	12,9	5,7	43,8	6,7	19,1	18,0
2019	13,7	6,2	45,0	6,8	20,2	18,1
Razem	60,0	27,2	45,2	7,2	20,2	17,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Tabela 21. Odpływ kobiet i mężczyzn z woj. świętokrzyskiego według wieku i płci (zsumowano za lata 2015-2019)

Charakterystyka	Odpływ ogółem	ogółem 20-34 lata	20-24 lata	25-29 lat	30-34 lata
Kobiety (tys.)	32,3	16,2	3,0	7,5	5,7
Mężczyźni (tys.)	27,7	11,0	1,4	4,6	5,0
Liczba kobiet na 100 mężczyzn	117	147	218	162	114

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

gmin pojawiła się pewna równowaga (Kielce – 108, ośrodki subregionalne – 98), którą można jednak interpretować jako swego rodzaju wyrównanie poprzez zameldowanie nieco starszych mężczyzn. Wynika to z tego, że kobiety mogą się meldować, zakładając rodziny i przenosząc się do męża, podczas gdy drugi kierunek oczywiście także dotyczy mężczyzn, ale są oni częściej starsi od swoich partnerek [Szukalski 2012], przeciętnie o ok. 2 lata.

Jeśli chodzi o destynacje migrantów, nie stwierdzono większych różnic według płci, jakkolwiek samo zróżnicowanie kierunków przemieszczeń jest dość charakterystyczne (ryc. 24). Dominowały Kielce (kobiety – 42,3% wszystkich odpływów kobiet, mężczyźni – analogicznie 43,1%). Następną w kolejności wyboru była strefa podmiejska Kielce (14,2-15,7%) i ośrodki subregionalne (7,4-7,5%).

Konsekwencją silnych dysproporcji odpływu według płci są poważne deformacje w strukturze wieku (ryc. 25). Wyraźnie widać, że woj. świętokrzyskie nie różni się zasadniczo pod tym względem od innych regionów kraju. Warto jednak wskazać, że zjawisko niedopasowania płci osób w wieku 20-34 lata znacznie upowszechniło się i pogłębiło w całym kraju. Jeszcze na początku XX w. dysproporcje rzędu 80-90 kobiet na 100 mężczyzn występowały w zasadzie jedynie na tzw. ścianie wschodniej. Aktualnie tego rzędu nierówności występują niemal na wszystkich wiejskich i małomiasteczkowych obszarach kraju.

Tabela 22. Odpływ kobiet na 100 mężczyzn w woj. świętokrzyskim według wieku i typów gmin odpływu (dane zsumowane za lata 2015-2019)

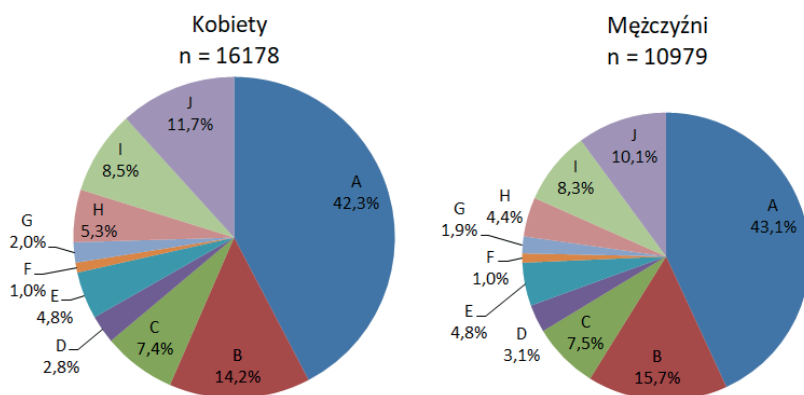
Typ gminy	20-24 lata	25-29 lat	30-34 lata
A	134	139	108
B	249	182	127
C	148	146	98
D	210	168	121
E	185	174	105
F	184	140	123
G	219	213	144
H	264	171	123
I	275	157	117
J	267	167	122
Ogółem	218	162	114

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Tabela 23. Odpływ kobiet na 100 mężczyzn z woj. świętokrzyskiego według wieku w gminach typowo wiejskich (HIJ) w latach 2015-2019

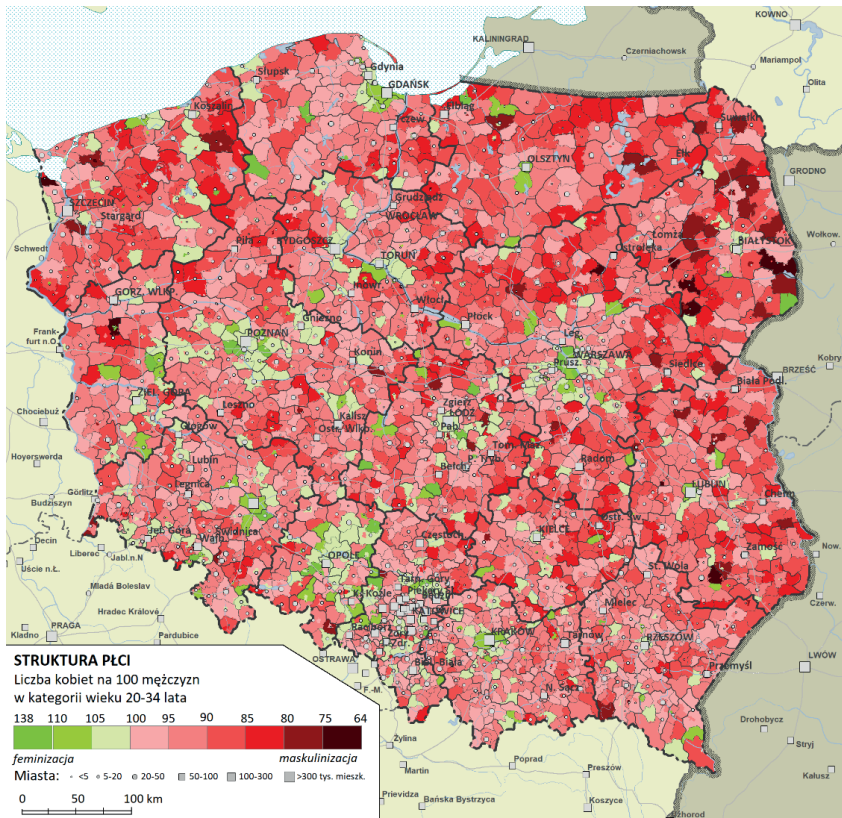
Rok	W kategorii 20-34 lata	W tym w kategorii 20-24 lata
2015	153	285
2016	154	302
2017	165	262
2018	164	227
2019	161	256

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Ryc. 24. Struktura odpływów z woj. świętokrzyskiego populacji w wieku 20-34 lata w latach 2015-2019 według kategorii gmin docelowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie międzygminnych macierzy wymeldowań i zameldowań GUS.

Ryc. 25. Struktura płci w wieku 20-34 lata w gminach w Polsce
 (w tym w miastach i na obszarach wiejskich w gminach miejsko-wiejskich)

Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL (GUS).

W sumie na obszarze woj. świętokrzyskiego obserwować można silną feminizację odpływu. Może ona wynikać z kilku powodów. Pierwszy ma podłoże ekonomiczno-kulturowe i jest nim silniejsza niż u mężczyzn chęć kobiet do poprawy warunków własnego życia. Jest to zatem typowe uwarunkowanie typu *push*, które jednocześnie łączy się z czynnikiem *pull* poprzez oddziaływanie atraktorów w postaci rozwiniętych aglomeracji, oferujących większe możliwości rozwoju osobistego, lepiej płatnej pracy, kariery, znalezienia małżonka odpowiadającego aspiracjom kobiet, wreszcie zapewnienia lepszych warunków życia, jakości opieki zdrowotnej, edukacji itp. dla potomstwa. Drugi powód, który może występować nie tyle alternatywnie, co, jednocześnie, to zasugerowana w badaniach woj. dolnośląskiego hipoteza większej skłonności kobiet do zameldowania [Dolińska *et al.* 2020a].

Jak się wydaje, dysproporcje odpływu, a następnie napływu pod względem struktury płci osób w wieku 20-34 lata są wciąż w Polsce zbyt mało docenianym uwarunkowaniem. Tymczasem tak duża wykazana skala różnic niewątpliwie jest jednym z najważniejszych czynników depopulacji, gdyż nie tylko w bezwzględny sposób obniża stan ludności. Po pierwsze, pośrednio oddziałuje to na zachowania młodych

mężczyzn, którzy, wskutek braku możliwości znalezienia partnerki, docierają do coraz odleglejszych gmin. Po drugie, może to przyczyniać się do większej skłonności do emigracji. Po trzecie, konsekwencją są negatywne stany psychiczne, związane z frustracją, przekonaniem o braku perspektyw itd., oddziałujące na całą populację. Ten ostatni czynnik był już dawno dostrzeżony [Eberhardt 1989]. Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych w byłym woj. piotrkowskim Rembowska [1990] stwierdza, że w wyniku depopulacji *pogłębia się frustracja tych młodych, którzy jeszcze pozostali na wsi w wyniku marazmu, który wkrada się w życie wiejskie, (...) szerzy się pijaństwo. (...) Zanika jakakolwiek działalność kulturalna, (...) rozpada się baza oświatowa wsi ze względu na spadek populacji dzieci we wsiach, (...) zaczyna wzrastać niedołęstwo starych jej mieszkańców.* To wszystko wskazuje, że depopulacja o silnie strukturalnym charakterze, związanym z feminizacją odpływu, powinna być przedmiotem szczególnej troski ze strony polityki rozwoju [Hrynkiewicz, Ślusarz 2019].